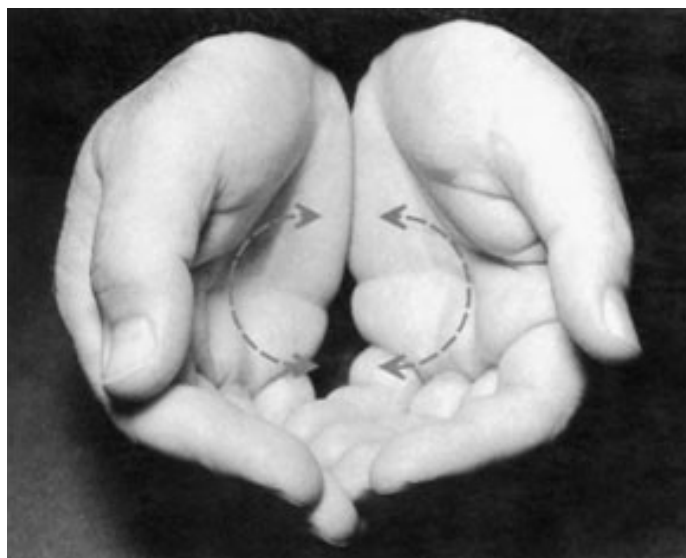

Προς το κοινό Α της αρχιτεκτονικής

*Η παντελής απουσία δημόσιας προπαίδειας και δια βίου
επιμόρφωσης για την αρχιτεκτονική.*

*Ένα έλλειμμα του οποίου η κάλυψη αποτελεί μέγιστη
κοινωνική αναγκαιότητα.*

Τρία συν ένα κείμενα – παρεμβάσεις για την αρχιτεκτονική.

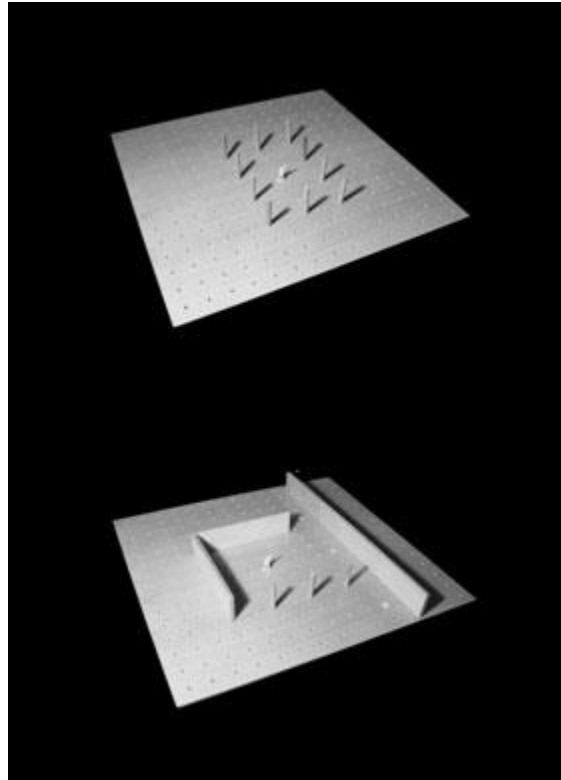
Η εισαγωγική παρουσίαση μιας ιδέας και ενός πλαισίου δράσης.

Μάρω Αδάμη, Τάσος Μπίρης, Μανώλης Οικονόμου

I. Τρία συν ένα κείμενα – παρεμβάσεις για την αρχιτεκτονική.
Η εισαγωγική παρουσίαση μιας ιδέας και ενός πλαισίου δράσης.

Ια. Τάσου Μπίρη:

Προς το κοινό Α της αρχιτεκτονικής

Αρχιτεκτονική, αυτή η γνωστή-άγνωστη

Μία παλιά (αρνητική) βιωματική εμπειρία, ως έναυσμα για την γέννηση μιας νέας ιδέας.

Ανακαλώ συχνά στη μνήμη όσα συνέβησαν όταν μου ανατέθηκε από το Υπουργείο Παιδείας η ευθύνη της πρότασης για το θέμα του γραμμικού σχεδίου των πανελληνίων εισαγωγικών εξετάσεων στις Σχολές Αρχιτεκτονικής, κάποια χρονιά στα μέσα της δεκαετίας του '90. Και

τούτο γιατί η εμπειρία μου από το συγκεκριμένο γεγονός γέννησε σκέψεις που με απασχόλησαν συνεχώς ως πανεπιστημιακό δάσκαλο, από τότε μέχρι και σήμερα. Σκέψεις γενικότερες, αλλά κυρίως για την αρχιτεκτονική εκπαίδευση, που εντέλει συνέβαλαν ώστε να μπει στα σκαριά και η παραπάνω ιδέα.

Στις εξετάσεις αυτές λοιπόν είχα προτείνει τον σχεδιασμό με μελάνι ενός τμήματος της κάτοψης του ισογείου ενός σπιτιού με τετραγωνική εσωτερική αυλή- αίθριο και (επίσης εσωτερική) περιμετρική στοά. Να συμπληρώσω ότι το προς το αίθριο εξωτερικό όριο της στοάς σχηματιζόταν από εναλλαγές λίθινων τοιχοπετασμάτων και τετραγωνικής διατομής λίθινων πεσσών. Ζητούσα τον σχεδιασμό της κάτοψης υπό συγκεκριμένη κλίμακα, όπως παρουσιάζονταν με τις πραγματικές διαστάσεις της στο σκαρίφημα της εκφώνησης του θέματος. Ζητούσα επίσης την επιλογή και τον σχεδιασμό της πλακόστρωσης του δαπέδου του αίθριου και της στοάς. Έως εδώ το θέμα ήταν λίγο-πολύ μια κλασική άσκηση γραμμογραφίας, εξαιρουμένου ίσως του ζητήματος της πλακόστρωσης, ως μοναδικού προβλήματος σχετισμένου κάπως με την αρχιτεκτονική σύνθεση, το οποίο οι υποψήφιοι καλούνταν να επιλύσουν.

Γι' αυτό είχα προσθέσει και ένα ακόμη, που και αυτό προσέδιδε στην εξέταση στοιχειώδες αρχιτεκτονικό νόημα. Ζητούσα δηλαδή τον σχεδιασμό από τους διαγωνιζόμενους (επί της κατόψεως) των περιγραμμάτων δύο ομοίων απλών καθισμάτων -πάγκων σε θέσεις του αίθριου ή της στοάς που οι ίδιοι κατά την κρίση τους θεωρούσαν λειτουργικά και αισθητικά κατάλληλες. Εννοείται ότι ο τύπος του καθίσματος παρουσιάζονταν αφαιρετικά (άλλα με τις διαστάσεις του) σε σχετικό προοπτικό σκίτσο της εκφώνησης. Επίσης παρουσιάζονταν και οι εσωτερικοί χώροι του τμήματος του σπιτιού που επικοινωνούσε με τη στοά, με τις ονομασίες των χρήσεων τους, την στοιχειώδη επίπλωση τους, καθώς και τις πόρτες και τα παράθυρα τους προς αυτήν.

Όμως η επιτροπή των εξετάσεων απέρριψε ασυζητητί το τελευταίο αυτό ζητούμενο. Και τούτο γιατί θεωρήθηκε ότι η επιλογή της θέσης ενός καθίσματος μέσα σε ένα σπίτι **δεν περιλαμβάνεται στην εγκύκλια ύλη του γυμνασίου και του λυκείου(!)** Και επομένως, οι εξετάσεις θα μπορούσαν να προσβληθούν ως παράτυπες από το Συμβούλιο της Επικρατείας, όπου σίγουρα θα προσέφευγαν οι γονείς των διαγωνιζομένων που δεν θα περιλαμβάνονταν στους επιτυχόντες....

Αντέτεινα στα μέλη της επιτροπής ότι, παρά την απουσία -έστω και στοιχειώδους- διδακτικής αναφοράς στην αρχιτεκτονική στην εγκύκλια σχολική εκπαιδευτική ύλη, η πρωτογενής

ανθρώπινη ικανότητα για απλές καθημερινές παρεμβάσεις στον χώρο **περιλαμβανόταν στην «εγκύκλιο ύλη» που διδάσκει σε όλους -ακόμη και στα νήπια- η ίδια η ζωή.** Και πάλι όμως, η απάντηση ήταν : «Δυστυχώς έτσι επιτάσσει ο νόμος». Γι' αυτό, τα πολυσυζητημένα παγκάκια τελικά αφαιρέθηκαν από την εκφώνηση.

Ήταν η **-επιβεβλημένη δια του Νόμου-** «υπενθύμηση» ότι στα καθ' ημάς, η αρχιτεκτονική, ως αναγκαίο πρωτογενές βίωμα, δεν είναι ανά πάσα στιγμή **διδακτική εμπειρία σκέψης και πράξης επί τόπου του έργου.** Εμπειρία την οποία όλοι οι άνθρωποι αρχίζουν να αποκτούν εκ των πραγμάτων λίγο μετά τη γέννηση τους. Και ότι -αντίθετα από ότι συμβαίνει πχ. με τη ζωγραφική ή τη μουσική- μια ανάλογη πρωτογενής σύνδεση με την αρχιτεκτονική **δεν χρειάζεται** (ούτε πρέπει) να παρέχεται όχι μόνο στη νηπιακή, αλλά και στη σχολική ηλικία.

Να λοιπόν γιατί η αρχιτεκτονική, (αν και- υποτίθεται- τόσο «γνωστή») παραμένει επισήμως «άγνωστη» έως την ηλικία της εφηβείας. Οπότε επιτέλους πρωτο-αποκαλύπτεται, αλλά μόνο σε όσους και όσες έχουν την τύχη να εισαχθούν σε μια Αρχιτεκτονική Σχολή. Όσο για μετά την εφηβεία του κοινού πολίτη; Εκεί πια κυριαρχεί το γνωστό αρχιτεκτονικό χάος.

Γι' αυτό (σύμφωνα με το πνεύμα της Πολιτείας) οι Νεοέλληνες που θέλουν σήμερα **νομίμως** να αλλάξουν την θέση μιας καρέκλας στο σπίτι τους, πρέπει πρώτα να μπου στο Πανεπιστήμιο και να είναι ηλικίας τουλάχιστον από 18 χρονών και πάνω! Όσο για τους υπόλοιπους «κοινούς» πολίτες, ισχύει **δια βίου** η μετακίνηση των καρεκλών στο ίδιο τους το σπίτι να θεωρείται από αυτήν και τους θεσμούς της τουλάχιστον «non appropriate»(!) για να μην πω «παράνομη». Και έτσι συντηρείται διαχρονικά η διπλή φαντασίωση (από το θαύμα έως και το δράμα) που περιβάλλει αυτήν την «περίεργη και αόριστη» δουλειά (την αρχιτεκτονική) που όλοι, αλλά και κανείς (εάν δεν έχει δίπλωμα) μπορούν ή δεν μπορούν να κάνουν στον τόπο μας . Και «ο σώζων εαυτὸν σωθείτο».

Η γέννηση μίας ιδέας :

Η καλλιέργεια της έμφυτης συλλογικής ικανότητας για στοιχειώδη αρχιτεκτονική σκέψη και πράξη, ως μέρος μια σύγχρονης δημόσιας εκπαίδευσης.

Η παραπάνω μικρή ιστορία, πέραν των άλλων σκέψεων που γεννά, είναι και ένα δείγμα για το πώς (δυστυχώς) διαιωνίζεται το ιδιότυπο «σχίσμα» και η απόσταση ανάμεσα στην κοι-

ωνία και στην αρχιτεκτονική. Απόσταση που έχει -μεταξύ άλλων- ως αποτέλεσμα, να θεωρούνται σε μεγάλο βαθμό οι αρχιτέκτονες από την πρώτη (και συχνά να λειτουργούν εξ' ονόματος της) ως μία κάστα «εξωγήινων».

Βεβαίως (κατά κάποιο τρόπο) δεν είναι τόσο μακριά από την πραγματικότητα ο χαρακτηρισμός αυτός, ιδιαιτέρως τα τελευταία τριάντα χρόνια. Καθώς τον επιβεβαιώνει, όχι τόσο η θεωρούμενη ως «τρέχουσα» και «εμπορική» αρχιτεκτονική (που εκ του ασφαλούς όλο στηλιτεύουν) αλλά κυρίως το -προβαλλόμενο από παντού- «νέο διεθνές αρχιτεκτονικό πρότυπο» της άκρατης, αναίτιας και πανάκριβης αρχιτεκτονικής μορφοπλασίας και υπερ-τεχνολογίας. Ένα -όντως- εξωγήινο πρότυπο, που φαίνεται όμως να προκαλεί τόσο ακραίο εντυπωσιασμό σε μη αρχιτέκτονες, αλλά και αρχιτέκτονες, ώστε σβήνει από τον χάρτη κάθε άλλη σύγχρονη αντιπρόταση, η οποία ίσως θα μπορούσε να επανασυνδέσει μια νέα -αλλά ταυτοχρόνως και «επίγεια»- αρχιτεκτονική με την κοινωνία.

Αυτή η μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην κοινωνία, την πολιτεία, τους αρχιτέκτονες και την αρχιτεκτονική των τελευταίων, δεν έχει να κάνει μόνο με την «αισθητική» (όπως συνήθως πιστεύεται). Κυρίως αφορά την αδήριτη ανάγκη απόκτησης -μέσω της αρχιτεκτονικής- στοιχειωδώς **καλών καγαθών συνθηκών ατομικής και συλλογικής ζωής**. Τις οποίες ο πολίτης θα έπρεπε κάπως να γνωρίζει. Με την προϋπόθεση φυσικά ότι κάποιος αξιόπιστος φορέας θα τον είχε ενημερώσει για αυτές, ώστε να τις απαιτεί ως **δικαίωμα** του. Εφόσον μάλιστα συνήθως τις πληρώνει αδρά με τις οικονομίες μιας ολόκληρης ζωής ενώ, παρόλα αυτά, τις περισσότερες φορές τις στερείται.

Με αυτήν την έννοια, το αρχιτεκτονικό πρόβλημα παρουσιάζει εδώ καθαρά την **κοινωνική** - ακόμη και πολιτική- διάσταση του. Και, ως τέτοιο, συνεπάγεται **ανυπολόγιστη ζημία** για τον τόπο, τον πολιτισμό του, την προστασία του φυσικού και αστικού περιβάλλοντος του και -μην ξεχνάμε- την **ανάπτυξη της οικονομίας** του.

Και όλα αυτά συμβαίνουν, γιατί το «**αφύλακτο κενό**» που απομονώνει την αρχιτεκτονική από την κοινωνία, καταλαμβάνεται τελικά από έναν (αυτοαποκαλούμενο) «φίλο» της αρχιτεκτονικής, που απρόσκλητα διεισδύει και εγκαθίσταται σε αυτό. Σκοπός του (όπως διατείνεται) να «βοηθήσει» στην λύση του προβλήματος. Και πράγματι το επιχειρεί (αλλά και το πετυχαίνει) προβάλλοντας για γενική χρήση το **δικό του «αρχιτεκτονικό πρότυπο»**, που αφενός θα «γεφυρώνει» το «κενό» και αφετέρου (κυρίως) θα βολεύει τον ίδιο και τις άδηλες αρχιτεκτονικές «δραστηριότητες» που προτίθεται να αναπτύξει.

Εννοώ εδώ το **σύστημα της ποικιλόμορφης παραοικονομίας**, που αναπτύσσεται γύρω από την αρχιτεκτονική, στρεβλώνοντας σταδιακά όλες τις υλικές και άυλες αξίες της προκειμένου να τις εκμεταλλευτεί προς όφελος του. Κάτι που κάνει άλλωστε με όλες τις δημιουργικές - παραγωγικές δράσεις που πραγματοποιούνται στις διεθνείς και τοπικές κοινότητες.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό, ότι το ενδιαφέρον του «φίλου» **ειδικά για την αρχιτεκτονική** (θεωρημένη ως κεντρικό πεδίο για τους ποικίλους πειραματισμούς του) είναι αυξημένο σε αναφορά με όλες τις εκφάνσεις της: Από την ιδιωτική έως την δημόσια, από το μικρό αυθαίρετο κατάλυμα στις πλαγιές του Σχιστού έως τις επαύλεις των προαστίων, από το σχολείο της γειτονιάς έως τα «Μέγαρα» του κέντρου, από το μικρό ή μεγάλο (**αλλά πραγματικό**) κόστος της αρχιτεκτονικής ως κατασκευής, έως τις **εικονικές υπέρ-κοστολογήσεις** και τις «υπεραξίες» των οικοπέδων και των ζωνών ανάπτυξης της χώρας.

Γιατί όπου οι κοινωνίες **πραγματοποιούν έργο** (κυρίως όμως όταν αυτό γίνεται με λάθος τρόπο) υπάρχει για την «παραοικονομία» η προσδοκία και η μεθόδευση παραγωγής πρόσθετου (και μάλιστα άδηλου) κέρδους, που εντέλει επιβαρύνει την υγιή οικονομία. Άλλωστε, η μεγάλη κρίση που ακόμη βιώνουμε, σε συνδυασμό με αυτό το **άδηλο κέρδος** (που σε μεγάλο βαθμό την δημιούργησε) δεν είναι καθόλου άσχετα φαινόμενα με εκείνο της πανάκριβης αρχιτεκτονικής του **«έτσι μου αρέσει»**, που (όπως αναφέρθηκε προηγουμένως) κυριάρχησε διεθνώς λίγο πριν το 2000.

Απλώς στον τόπο μας ίσως αυτή η μετάλλαξη της αρχιτεκτονικής επήλθε -δυστυχώς- με ελάχιστο αντίλογο, καθώς το αρχιτεκτονικό μας τοπίο βρέθηκε (και παραμένει) **απροετοίμαστο, απροστάτευτο, κατακερματισμένο**, και -κυρίως -**α-γνωστικό** (δηλαδή χωρίς στοιχειώδη γνώση του αντικειμένου).

Διατηρώντας λοιπόν στο νου τα σημαντικά αυτά προβλήματα (τα οποία συνειδητοποιούσα σταδιακά καθώς ωριμάζα) δεν ξέχασα ποτέ την αρνητική εμπειρία μου των παλαιών εισαγωγικών εξετάσεων. Καθώς ήταν αυτή που μου αποκάλυψε **ως προσωπικό βίωμα**, για πρώτη φορά, την απουσία μιας αναγκαίας **συνεχούς δημόσιας παιδαγωγικής διαδικασίας** σε αναφορά με την αρχιτεκτονική. Διαδικασία εθελούσιας συμμετοχής για πολίτες κάθε ηλικίας, προέλευσης και απασχόλησης, που θα μπορούσε να διαμορφώσει σταδιακά

μέσα στο χρόνο μια **στοιχειώδη κοινή αρχιτεκτονική συνείδηση** ή μια **συλλογική εν-
ναισθηση** για την αρχιτεκτονική. Στόχος της να ορίσει κάπως το «τι», το «πώς», το «που»,
το «για ποιους» και το «από ποιους» της αρχιτεκτονικής.

Και ήταν ακριβώς η αίσθηση της απουσίας αυτής της **κοινής συνείδησης**, που με οδήγησε
να προσπαθήσω να συγκροτήσω, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων της Αθήνας και το Τμήμα Αρχι-
τεκτόνων του ΔΠΘ, μια **ειδική διδακτική συνθετική μέθοδο**. Μέθοδο που εφαρμόζω τα
τελευταία είκοσι χρόνια (σε συνεργασία με τους καθηγητές Ελένη Αμερικάνου και Πάνο
Εξαρχόπουλο). Στο πλαίσιο αυτής της συγκεκριμένης μεθόδου, χρησιμοποιείται ως διδα-
κτικό εργαλείο μια ιδιοκατασκευή, το «μεταλλασσόμενο μοντέλο- lego σύνθεσης πρωτογε-
νών χωρικών διατάξεων». Πρόκειται για το -αποκαλούμενο στις σχολές- «βαλιτσάκι του
Μπίρη» που, πέραν της χρηστικότητας του, συμπυκνώνει νοηματικά (ως «παιχνίδι για μι-
κρούς και μεγάλους») το πνεύμα αυτής της μεθόδου.

Δηλαδή, αφενός βοηθά την διδασκαλία να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις μίας -
πανεπιστημιακού επιπέδου- θεωρίας και πρακτικής εφαρμογής της αρχιτεκτονικής. Και αφε-
τέρου, (με κατάλληλους μετασχηματισμούς, προσαρμογές και εφαρμογές, **αλλά χωρίς αλ-
λαγή της ουσίας της**) να απευθύνεται **-κατά το δυνατόν-** και στην «κοινή αντίληψη»
του ευρύτερου κοινωνικού χώρου, ανεξαρτήτως ηλικίας, μόρφωσης και τρόπου ζωής των
ατόμων που τον συγκροτούν.

Όχι φυσικά για να γίνουν όλοι «καλοί» αρχιτέκτονες, αλλά τουλάχιστον, για να φέρουν
στην επιφάνεια, να καλλιεργήσουν και να αξιοποιήσουν (κατά το δυνατόν καλύτερα) **την
ήδη κεκτημένη -αλλά υποτιμημένη- ασυνείδητη κοινή βιωματική γνώση και ε-
μπειρία της αρχιτεκτονικής**. Γνώση και εμπειρία που, πρωτογενώς και εκ φύσεως, κρύ-
βει μέσα του κάθε άνθρωπος και υπό την πίεση της ανάγκης, άμεσα, (όπως ξέρει και μπορεί)
χρησιμοποιεί, ως -επίσης κατ' ανάγκην -**ενεργός μέτοχος** της διαμόρφωσης του καθημε-
ρινού ζωτικού του χώρου.

Μιλάω εδώ για μία διαρκή ελπίδα μου, αλλά και για έναν ειδικό «τρόπο» που προσπάθησα
να κάνω πράξη, ώστε να γεφυρωθεί κάπως η μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην «επίσημη
αρχιτεκτονική» και την «ανεπίσημη» καθημερινή της έκφανση, **προς όφελος και των
δύο**. Μιας και η πρώτη δεν είναι καθόλου αθώα και άμοιρη ευθύνης σε αναφορά με την
δημιουργία της απόστασης αυτής.

(Η οποία όμως -τουλάχιστον στον τόπο μας- διατηρεί **ευτυχώς** μία ανθρώπινη διάσταση και γι αυτό -πιστεύω ότι- συνιστά ένα πρόβλημα που, παρά την πολυπλοκότητα του, μπορεί υπό ειδικές συνθήκες και προϋποθέσεις να βρει τον δρόμο προς την λύση του).

Μία πρόταση:

Την «γεφύρωση» της παραπάνω "απόστασης" πιστεύω ότι ίσως βοηθήσει η σταδιακή εισαγωγή κάθε πολίτη στη διαδικασία μίας δημόσιας, συνεχιζόμενης κατά φάσεις, αρχιτεκτονικής προπαίδειας και επιμόρφωσης. Προπαίδεια και επιμόρφωση, που καλό είναι να ξεκινήσει από το νηπιαγωγείο και το σχολείο, αλλά να λειτουργεί και κατόπιν συνεχώς και εθελουσίως, ως μέρος της καθημερινής ζωής του.

Προς αυτή την κατεύθυνση δεν αρκούν μόνο οι -πολύ ενδιαφέρουσες- καινοτόμες διδακτικές ασκήσεις ανάπτυξης της φαντασίας, της τεχνικής ευρηματικότητας και δεξιότητας της παιδικής σκέψης και του παιδικού ματιού και χεριού, που (ευτυχώς) εφαρμόζονται τελευταία σε ορισμένα -κυρίως ιδιωτικά- νηπιαγωγεία και σχολεία. Γιατί αυτές, ενώ άπτονται της αρχιτεκτονικής, εντούτοις δεν επικεντρώνονται στον πυρήνα της, που είναι **ειδικά ο αρχιτεκτονικός χώρος και η διαμόρφωση του**. Και ως «αρχιτεκτονικό χώρο» εννοώ τον «**χώρο ζωής**», δηλαδή τον «**χώρο προς κατοίκηση**» σύμφωνα με την αρχαιοελληνική -στην ουσία διαχρονική και πανανθρώπινη, ακόμα και σε αναφορά με ένα νήπιο- αίσθηση του «**κατοικώ**». Ή με άλλα λόγια, «**κατακτώ τον οίκο**» μέσω της βίωσης του και της επέμβασης σε αυτόν.

Ούτε είναι μοναδικές λύσεις, είτε η μαζική υπέρπληροφόρηση για τις συνεχείς «νέες» εκφάνσεις της αρχιτεκτονικής μόδας, είτε οι νοσταλγικές αναπολήσεις της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος. Γιατί, ως στρεβλό αντιμαχόμενο δίπολο, απλώς ενισχύουν την κυρίαρχη νεύρωση των καιρών, που είναι η μόνιμη σύγκρουση μεταξύ του «παλαιού» και του «νέου».

Αντιθέτως, εάν πραγματικά θέλουμε να ξαναβρούμε την αρχή του νήματος (με άλλα λόγια την αρχή -ή το **A**- της αρχιτεκτονικής) καλό είναι να **συνθέτουμε** τα φαινόμενα και τα πράγματα (και όχι να τα διαχωρίζουμε, σε "καλό" και "κακό" όπως κάνουμε συνήθως σήμερα).

Γι' αυτό και γνώμη μου είναι ότι το «**παρελθόν**», το «**παρόν**», και το «**μέλλον**» αποτελούν αλληλοεξαρτώμενο «Όλο», με κύριο συνδετικό στοιχείο το «**διαρκές**», που διατρέχει σταθερά όλο το φάσμα του χρόνου. Έτσι, το εκάστοτε «**νέο και διαφορετικό**» διαδέχεται και αντικαθιστά -ευτυχώς- το «**παλαιό**». Αλλά -επίσης ευτυχώς- **γεννιέται από αυτό**, ως στοιχείο μιας **διαρκούς**(θετικής ή αρνητικής) εξέλιξης. Και πολύ καλά κάνει.

Γι' αυτό επίσης, η δημόσια αρχιτεκτονική προπαίδεια και επιμόρφωση που εννοώ εδώ μέσω της συμβολικής προτροπής του τίτλου του κειμένου μου «**Προς το Α της αρχιτεκτονικής**», εννοείται και αυτή ως **διαρκής**. Δηλαδή ως **εθελούσια δια βίου μάθηση**, με τη διαμεσολάβηση ποικίλων συνεργαζόμενων -διδασκικών και άλλων- φορέων, μεταξύ των οποίων κύρια θέση οφείλει να έχει η Πολιτεία.

Η αναφορά στην Πολιτεία έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς προσδίδει στην διδακτική αυτή διαδικασία, πέραν των άλλων, ισχυρό **κοινωνικό - συλλογικό νόημα**. **Αναλόγως πιστεύω ότι αυτή η ειδική προπαίδεια και επιμόρφωση πρέπει να εισαχθεί με πολιτική απόφαση ως «εγκύκλια ύλη» στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δημοσία εκπαίδευση**, όπως ήδη (ευτυχώς) συμβαίνει με το μάθημα της ζωγραφικής και της μουσικής. Αυτή η θεσμική πράξη (σε συνδυασμό με την αποδοχή της από τους πολίτες και την εξοικείωση τους με αυτήν) ίσως λειτουργήσει ως ένα πρώτο βήμα που θα οδηγήσει και στη εθελούσια συνέχιση της διαδικασίας αυτής, εξελίσσοντας την **δια βίου**, όπως ήδη ανέφερα.

Πρόκειται λοιπόν εδώ για μία -προσφερόμενη στο κοινωνικό σύνολο- **στοιχειώδη αρχιτεκτονική μάθηση, καλλιέργεια και μόρφωση**, η οποία θα λειτουργεί παράλληλα με (αλλά και ανεξάρτητα από) την -ακόμα ειδικότερη- **πανεπιστημιακή αρχιτεκτονική εκπαίδευση**. Αυτή που είναι σήμερα **η μόνη** με κεντρικό αντικείμενο την αρχιτεκτονική, θεωρημένη όμως στο «υψηλότερο» δυνατό επίπεδο, ως Τέχνη, Επιστήμη και Κοινωνική Δράση. Γι' αυτό άλλωστε, και αυτή η πανεπιστημιακή έκφανση της παραμένει συνήθως πολύ δύσκολα προσπελάσιμη από τον κοινό πολίτη, παρότι ο τελευταίος (χωρίς ίσως να το συνειδητοποιεί) κάνει **κατ' ανάγκην** συνεχώς ποικίλες αρχιτεκτονικές σκέψεις και πράξεις, πότε σωστές και πότε λαθεμένες.

Γιατί μην ξεχνάμε αυτό που ήδη αναφέρθηκε: Οτι στο πρωτογενές επίπεδο θεώρησης της, η σχέση του πολίτη με την αρχιτεκτονική υπάρχει και λειτουργεί μέσα του ως φυσικό στοιχείο της υπόστασης του, κεφαλαιοποιώντας συνεχώς βιωματική αρχιτεκτονική εμπειρία και γνώση (καλή ή κακή). Κάτι που σημαίνει οτι η **στοιχειώδης παιδευτική πλαισίωση του**, που αναφέρθηκε προηγουμένως, θα μπορούσε να τον βοηθήσει να παρεμβαίνει αρχιτεκτονικά στο περιβάλλον του -ιδιωτικό και δημόσιο- πολύ σωστότερα, τόσο προς όφελος του ιδίου, όσο και του ευρύτερου κοινωνικού χώρου. (Άλλωστε, αυτές οι αναρίθμητες, συνεχείς, μικρές, μεμονωμένες -και πολύ συχνά όχι δόκιμες- ατομικές παρεμβάσεις συμβάλλουν στη δημιουργία της μεγάλης, συνολικής, συλλογικής αρχιτεκτονικής δυσπραγίας που καταδυναστεύει τη ζωή μας).

Επιμύθιο.

Θα είναι όμως μακρύς και δύσκολος ο δρόμος αυτής της προσπάθειας. Και επιπλέον χρειάζεται να είναι, όχι μόνο ατομικός, αλλά συλλογικός.

Για την ώρα, σε αυτό το εισαγωγικό κείμενο απλώς επισημαίνεται ένα υποτιμημένο (ή παντελώς ελλείπον, αλλά -κοινωνικά- πολύ αναγκαίο) **πεδίο αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης**. Και -κυρίως- διατυπώνεται η πρόταση μίας γενικής **ιδέας** για την θετική ενεργοποίηση του.

Ιδέα που χρειάζεται φυσικά να γίνει σαφέστερη, να «ξεδιπλωθεί» σταδιακά με συνεχείς κυκλωτικές κινήσεις, με σκέψεις, παραδείγματα, μεθοδολογικές προσεγγίσεις και αντίστοιχα διδακτικά εργαλεία. Ιδέα που χρειάζεται επιπλέον να αποκτήσει τη μορφή και δύναμη **συλλογικής προσπάθειας**. Δηλαδή να ενωθεί με άλλες ανάλογες ιδέες, που σήμερα ξέρω ότι υπάρχουν, αλλά αναγκαστικά λειτουργούν ως ασύνδετα, μεμονωμένα «κομμάτια και αποσπάσματα» που ζητούν την συγκρότησή τους σε παραγωγικό «όλο».

Όσο για την προσωπική περίπτωση μου; Μετά από τόσα χρόνια - με το ένα πόδι στηριγμένο διαρκώς στην εφαρμογή και με τα δύο (!) στην πανεπιστημιακή διδασκαλία της αρχιτεκτονικής- είναι νομίζω η ώρα, να την υπηρετήσω εκ νέου, αλλά κυρίως συμβουλευτικά. Και μάλιστα **στο πεδίο της κυριαρχούσας σκληρής κοινωνικής πραγματικότητας σε αναφορά με το τι είναι η αρχιτεκτονική**. Πραγματικότητα που βρίσκεται και λειτουργεί πρωτίστως εκτός των ειδικών, προστατευόμενων, εξιδανικευμένων θεωριών και πρακτικών

των Αρχιτεκτονικών Σχολών. Δηλαδή στην **πραγματική** πραγματικότητα, όπου η αρχιτεκτονική μας γεμίζει χαρά, αλλά και μας βασανίζει πληγώνοντας μας, όπως και εμείς -την ίδια ώρα και με ανάλογο τρόπο- την βασανίζουμε και την πληγώνουμε, παρότι (λέμε οτι) την αγαπούμε.

Τάσος Μπίρης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2016

Ιβ. Μάρως Αδάμη:

Για την Αρχιτεκτονική

Λίγες μέρες μετά τη Πρωτοχρονιά του 2015 με επισκέφτηκε στο γραφείο μου, της οδού Πειραιώς μία ομάδα 20 - 25 μαθητών της Β' Λυκείου από τη Γλυφάδα και μιλήσαμε για τον Δημήτρη Πικιώνη.

Είναι πάντα χαρά μου να μιλάω για αρχιτεκτονική με νέα παιδιά, και είναι αυτό που μου λείπει πιο πολύ απ' όλα, μετά από τη συνταξιοδότηση μου από το Πολυτεχνείο.

Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της συζήτησης ζήτησα από τα παιδιά να μου πούνε ένα κτήριο μέσα στην Αθήνα που να τους αρέσει.

Η μεγάλη πλειοψηφία μου απάντησε γρήγορα και αυθόρμητα «κανένα», πέντε ή έξι παιδιά μου είπαν για νεοκλασικά κτίρια

(Βυζαντινό Μουσείο, Παλαιά Βουλή, Παλαιά Ανάκτορα - Βουλή, Αθηναϊκή Τριλογία, οι Πρεσβείες της Βασιλίσσης Σοφίας και ένα μόνο για ένα σύγχρονο κτίριο, τα γραφεία της ναυτιλιακής εταιρείας, της Olayan group στη Γλυφάδα. Η βίλα Καζούλη, το «Παλατάκι» της Γλυφάδας και ο νούν νοείτο!

Και για μια ακόμη φορά προβληματίστηκα και αναρωτήθηκα. Αλήθεια για ποιον χτίζουμε οι αρχιτέκτονες; Αλήθεια για να καταλάβουν οι νεοέλληνες τη σύγχρονη αρχιτεκτονική πρέπει να κάνουν ιδιαίτερα σεμινάρια; πρέπει να αποκτήσουν ειδική αρχιτεκτονική προπαίδεια; Και

αν ναι γιατί; Τι φταίει; Εμείς (η εκλεκτή τάξη των αρχιτεκτόνων) ή οι άλλοι (οι κοινοί θνητοί);

Άκουσα χθες τον υπουργό μας, τον κύριο Σκουρλέτη να αναφέρεται στους απεργούς εργάτες στις Σκουριές λέγοντας ότι έχουν χάσει 'την ταξική τους συνείδηση». Αυτόματα έκανα το συνειρμό με μια νεαρή μαθήτρια ενός δημόσιου γυμνασίου του Πειραιά που έτυχε να ξεναγήσω στην έκθεση του Νίκου Βαλσαμάκη πριν μερικά χρόνια. Θα 'ταν δεν θα 'ταν 14-15 ετών.

Αφού μίλησα λίγο γενικά στα παιδιά για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, προσπαθώντας να εξηγήσω τις αρχές και τις αξίες του Νίκου Βαλσαμάκη, τονίζοντας κάθε φορά την αρχιτεκτονική του ποιότητα, τη σχέση τους με το τοπίο, το διάλογο κλειστού και ανοιχτού χώρου κ.λπ., δέχτηκα από την πιτσιρίκα που προανέφερα την αναπάντεχη ερώτηση: «Καλέ κυρία, ωραία όλα αυτά, αλλά ένα σπίτι για κανονικούς ανθρώπους δεν έχει κάνει αυτός;» Έμεινα κυριολεκτικά άναυδη. Προσπάθησα να απαντήσω, αλλά η αντίπαλος μου ήταν πολύ δυνατή. Σχολίασε τα πολλά τετραγωνικά, τα μεγάλα οικόπεδα και τις περιοχές που βρίσκονται. Τα κτίρια, τους κήπους, τις πισίνες, τις μεγάλες τζαμαρίες που της γεννούσαν ανασφάλεια.

Δεν νομίζω ότι την έπεισα ότι οι κατοικίες του Νίκου ήταν για φυσιολογικούς ανθρώπους. Δυστυχώς οι θαυμάσιες φωτογραφίες του Δημήτρη Καλαποδά δεν με βοήθησαν ιδιαίτερα. Ευτυχώς που υπήρχαν οι δύο πολυκατοικίες των οδών Σεμιτέλου και Βασιλίσσης Σοφίας τις οποίες με κάποιες ενστάσεις πάντα, αποδείχτηκαν ότι ήταν «καλές». Παρ' όλο ότι δεν είπε την έκφραση «ταξική αρχιτεκτονική» αμφιβάλλω άλλωστε αν την ήξερε, αυτό ακριβώς εννοούσε. Ο λόγος της ήταν αυθόρμητος και πηγαίος, σκληρός και κριτικός, αλλά όχι προκατειλημμένος.

Πολλές φορές από τότε την έχω φέρει στη μνήμη μου και πάντα αναρωτιέμαι στο αν απάντησα σωστά ή όχι.

Τα ερωτήματα λοιπόν έρχονται και ξανάρχονται. Για ποιόν σχεδιάζουν οι αρχιτέκτονες; Γιατί οι νεοέλληνες δεν καταλάβαιναν τη σύγχρονη αρχιτεκτονική; Ποιος φταίει; το αρχιτεκτονικό προϊόν ή η άγνοια του πολίτη; Υπάρχει σήμερα κριτική (όχι παρουσίαση) του παραγόμενου αρχιτεκτονικού έργου;

Το καλοκαίρι που πέρασε έκλεισα τα 71. Από αυτά πάνω από τα μισά τα έχω περάσει στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, σπουδάζοντας και διδάσκοντας αρχιτεκτονική σύνθεση και ιστορία της αρχιτεκτονικής, μέσα σε αρχιτεκτονικά αρχεία πηγές και τεκμήρια.

Η αρχιτεκτονική σύνθεση είναι σαν να πούμε το μάθημα που στην στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση ονομάζουμε η «γλώσσα» μας. Διδάσκει δηλαδή στους υποψηφίους αρχιτέκτονες τη γραμματική και το συντακτικό της αρχιτεκτονικής και στη συνέχεια να γράφουν μικρές προτάσεις έκθεσης και δοκίμια.

Για να διδάξεις λοιπόν την αρχιτεκτονική γλώσσα, πρέπει να την έχει μάθει πρώτα εσύ, να την κατέχεις στο μέτρο που αυτό είναι δυνατόν και να είσαι σε θέση να γράψεις εσύ πρώτα τα δικά σου δοκίμια.

Δε χρειάζεται να είσαι καταξιωμένος λογοτέχνης, αν παρεμπιπτόντως είσαι, πολύ καλύτερα για σένα, αλλά όχι απαραίτητα καλύτερα για τους σπουδαστές, που συχνά η πολύ δυνατή και καταξιωμένη προσωπικότητα του δασκάλου τους, τους ωθεί σε μιμήσεις ή τους κομπλεξάρει. Τώρα βέβαια μπορεί να τα λέω αυτά τα τελευταία επειδή απλά και μόνο στην πράξη δεν είμαι καταξιωμένη λογοτέχνης (δες συνθέτης, αρχιτέκτονας) αλλά βασικά ιστορικός της αρχιτεκτονικής. Όπως και να 'χει πάντως δεν παύει να έχω μάτια και αυτιά ανοιχτά και να προσπαθώ να ακούω τι γράφεται και τι λέγεται για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική. Και επειδή αυτά που ακούω και διαβάζω για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική δεν με ενθουσιάζουν, αλλά μάλλον το αντίθετο, προσπαθώ συνήθως να εξηγώ, να δικαιολογούμε και κάποτε κάποτε να απολογούμαι σε φίλους και γνωστούς ή σε απλούς καθημερινούς ανθρώπους σε κάποια μαθήματα αρχιτεκτονικής που έχω δώσει σε εκλαϊκευμένους κύκλους αρχιτεκτονικής στη ΧΕΝ παλαιότερα στους «Φίλους του λαού» αλλά και στο Μουσείο Μπενάκη, την Αρχαιολογική Εταιρεία κ.τλ.

Γίνεται γρήγορα προφανές ότι το ενδιαφέρον του κοινού είναι πολύ μεγαλύτερο, όταν η θεματολογία αφορά την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τον νεοκλασικισμό και μειώνεται σταδιακά από το μεσοπόλεμο μέχρι το σήμερα. Η σημερινή άποψη για τη μοντέρνα αρχιτεκτονική δεν διαφέρει και πολύ από αυτήν του καθηγητή του ΕΜΠ Πρωτοπαπαδάκη στην έκλογή του Αλ. Νικολούδη λέει το 1936, 3 μόλις χρόνια από το περίφημο IV Διεθνές Συνέδριο του CIAM στην Αθήνα «ημείς τουλάχιστον δεν βλέπομεν εξελισσόμενη την αρχιτεκτονικήν, πλην των επί των γυμνών προσώπων των νέων κατοικιών των Αθηνών. τα προσκολλώμενα κυτία ή αλλιώς λεγόμενα καφάσια της Ανατολής» ή του Κ. Κιτσίκη το 1940, ότι «παρ' ημών επειδή οι σύγχρονοι βιωτικά συνθήκαι εντός μιας μεγαλουπόλεως εδημιούργησαν και επέβαλαν τον τύπο της πολυκατοικίας, θέμα αρχιτεκτονικής μεν άχαρον αλλά από απόψεως σκοπιμότητος επιτακτικώς επιβεβλημένον, ευρέθει η αιτία της κακοδαιμονίας. Η πολυκατοικία».

Αν λοιπόν οι ίδιοι οι Καθηγητές του Πολυτεχνείου σχολιάζουν με αυτά τα λόγια την σύγχρονη τους αρχιτεκτονική γιατί να περιμένει κανείς το αντίθετο από τον γιατρό. Τον δικηγόρο, τον φιλόλογο;

Και είναι πράγματι πολύ δύσκολο να πείσεις ακόμα και σήμερα για το αντίθετο, ιδιαίτερα όταν οι απόψεις αυτές έχουν γίνει βίωμα και λυπάμαι που το λέω αλλά ίσως για ένα σημαντικό ποσοστό του δομημένου περιβάλλοντος δεν είναι εντελώς άστοχες.

Οφείλω βέβαια να ομολογήσω ότι κατά την προσωπική μου πάντα γνώμη και επομένως με κάθε δυνατή επιφύλαξη, το ίδιο ακριβώς συμβαίνει σε κάθε μορφή σύγχρονης τέχνης, στη γλυπτική, τη ζωγραφική, το χορό, τη μουσική, τη λογοτεχνία, το θέατρο. Και φυσικά δεν αναφέρομαι στη λεγόμενη ελαφρά μουσική που όμως κατάφερε σχετικά εύκολα να περάσει τα σύνορα του Μεγάλου Μουσικής και του Ηρωδείου, ούτε τα ελληνικά best sellers τύπου Νόρα ή με ένα Άρλεκιν ξεχνιέμαι (εγώ παρεμπιπτόντως ξεχνιέμαι μόνο με ένα αστυνομικό και δη σκανδιναβικό, ρατσισμός; Μπορεί. Επανερχομαι).

Ίσως λοιπόν να μην είναι πρόβλημα κατανόησης ή μη της αρχιτεκτονικής, αλλά πρόβλημα αισθητικής γενικότερά.

Πριν από μισό σχεδόν αιώνα, τον Απρίλιο του 1960 ο «Ζυγός» είχε πραγματοποιήσει μία ιδιαίτερα σημαντική έρευνα που αφορούσε το «καλό και το κακό γούστο». Στην έρευνα αυτή που διήρκησε 10 μήνες, μέχρι τον Ιανουάριο του 1961 ο Ζυγός προσκαλούσε εκλεκτούς καλλιτέχνες και κριτικούς να συζητήσουν από τις στήλες του περιοδικού το τι είναι «καλό και κακό γούστο» για να ξεκαθαρίσουν αυτές τις «κάπως» αξεδιάλυτες έννοιες. Κάθε ένας από τους συμμετέχοντες σε αυτήν μπορούσε να στείλει ένα αριθμό φωτογραφικών παραδειγμάτων αρνητικών ή θετικών καθώς «οι λέξεις που μεταχειριζόμαστε με τόση ευκολία δεν εκφράζουν πάντοτε ένα ξεκαθαρισμένο και σταθερό για μας και για τους συνανθρώπους μας νόημα» όπως έγραφε τότε ο Ε. Παπανούτσος.

Τι είναι λοιπόν καλό ή κακό γούστο; τι είναι καλή η κακή αρχιτεκτονική; Στην έρευνα του Ζυγού ανάμεσα στους δεκαοχτώ που συμμετείχαν συμπεριλαμβάνονταν και επτά αρχιτέκτονες ο Χαρ. Σφαέλος, ο Ιππόλυτος Παπαηλιόπουλος, ο Κώστας Μπίρης, ο Άρης Κωνσταντινίδης, ο Τάκης Μάρθας, ο Δημήτρης Φατούρος και ο Πολιτικός Μηχανικός Δουμάνης, ενώ τα συμπεράσματα της έρευνας ανέλαβε να εξάγει ο Ευάγγελος Παπανούτσος.

Οκτώ αρχιτέκτονες δεν είναι λίγοι. Συμπεριλαμβάνω και τον Ορέστη Δουμάνη στην ομάδα καθώς και η μετέπειτα σταδιοδρομία του με την έκδοση των δύο ετήσιων τόμων των «Αρχιτεκτονικών Θεμάτων» και των «Θεμάτων Χώρου και Αρχιτεκτονικής» καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την πορεία της αρχιτεκτονικής των τελευταίων 40 τουλάχιστον χρόνων παρόλο που η απάντηση του στην έρευνα αυτή αφορά κυρίως το design και όχι την αρχιτεκτονική. Ένα σημείο στο οποίο θα επανέλθω.

Αν ξαναδιαβάσει κανείς τις απαντήσεις των οχτώ ή έστω επτά αρχιτεκτόνων που συμμετείχαν στην έρευνα θα παρατηρήσει ότι λίγο πολύ αναφέρονται οι περισσότεροι σε γενικότητες, ξεκινώντας από θετικά, λιγότερο θετικά και αρνητικά σχόλια για τον νεοκλασικισμό ενώ προχωρώντας συμφωνούν ότι ο νεωτερισμός, το «μοντέρνο» (η λέξη ηθελημένα ή μη δεν αναφέρεται) δεν είναι «κατανοητός» στο ευρύ κοινό που τον αποφεύγει σε κάποιες κοινωνικές τάξεις (να το πάλι το ταξικό) καθώς δεν τον «πολυκαταλαβαίνει». Οι περισσότεροι αποφεύγουν να αξιολογήσουν τα σύγχρονα τους κτίρια με εξαίρεση τον Κώστα Μπίρη που μιλάει για την περίπτωση του ξενοδοχείου Χίλτον «που η ιταμότης του θα αποτελέσει αιωνία (sic) ατίμωση της Αθήνας. Μέσα στη μυστηριώδη ασχήμια που κυριαρχεί στη γενική όψη της πόλεως επόμενον είναι να ατονή η εντύπωση των επι μέρους κτιρίων». Και συνεχίζει κρίνοντας με ιδιαίτερη αυστηρότητα τόσο τον Δ. Πικιώνη όσο και τον Π. Μιχελή όσο και το κακό γούστο του έρκερ και της πέργκολας της εποχής του '30 «μιας εποχής που ενώ δεν είχε χαθεί η εκτίμηση και ο σεβασμός στις αρχιτεκτονικές αξίες χαρακτηρίζεται από μία αδυναμία συνθετική».

Και παρόλο ότι δεν συμφωνώ με τις απόψεις του Κώστα Μπίρη οφείλω να παραδεχθώ ότι είναι ο μόνος που τολμά να τις γράψει. Και ξαναδιαβάζοντας σήμερα την απάντηση του Δ. Φατούρου στο επόμενο τεύχος δεν μπορώ παρά να συμφωνήσω μαζί του στο ότι «σε κάθε κριτική παίζουν πολλοί παράγοντες για τη διάδοση του σωστού και του καλού, όπως οι φιλίες και οι έχθρες και οι αντιπάθειες και οι προσωπικές φιλοδοξίες, στοιχεία πολύ ανθρώπινα και ίσως και για αυτό τις περισσότερες φορές αξεπέραστα».

Θα ήταν ίσως ιδιαίτερα ενδιαφέρον να πραγματοποιήσει κανείς μια παρόμοια έρευνα σήμερα περιορισμένη σε πρώτη φάση στην αρχιτεκτονική δημιουργία.

Τι έχει αλλάξει όσον αφορά την πληροφόρηση της κοινής γνώμης από το 1960-61 που πραγματοποίησε την έρευνα του ο «Ζυγός» μέχρι σήμερα. Πολύ φοβάμαι ότι τίποτα. Ή

ίσως ακόμα χειρότερο τίποτα προς το καλύτερο. Τη δεκαετία του '60, δεν είχε ακόμα εμφανιστεί το post - modern που οδήγησε στο νέο - νεοκλασικισμό, ρεύματα που στην Ελλάδα μπορούμε να πούμε ότι δεν ευδοκίμησαν ιδιαίτερα παρόλο ότι το δεύτερο βρήκε γόνιμο έδαφος, κυρίως σε κάποια από τα βόρεια προάστια. Οπωσδήποτε πάντως δεν κατάφεραν ποτέ να γίνουν ενιαίο κίνημα αλλά παρέμειναν πάντα μεμονωμένα ετερόκλητα παραδείγματα σε εικονογραφικό βασικά επίπεδο.

Η εποχή που συναντούμε τα ρεύματα αυτά στην Ελλάδα (από το '80 και ως το 2.000) είναι μια εποχή που συμβαδίζει με μια εποχή οικονομικής ευδαιμονίας όπου κάποιες κοινωνικές τάξεις (να το πάλι το ταξικό) φαίνεται να αναπαύονται μετά τον «αγώνα» και να συμβιβάζονται με την πραγματικότητα του «ώριμου καπιταλισμού» όπως πολύ σωστά σημειώνει ο Σάββας Κονταράτος.

Ελπίζω στο τέλος να μην καταλήξετε στη φράση ενός ανωνύμου που διάβασα σ' έναν σελιδοδείκτη της υπέροχης σειράς των εκδόσεων ΑΓΡΑ «Κάποια μέρα θα πάω να ζήσω στη θεωρία, γιατί στη θεωρία όλα πάνε καλά».

Αδιέξοδο λοιπόν. Φαινομενικά ναι! Μονάχα που αδιέξοδα δεν υπάρχουν ποτέ. Τουλάχιστον έτσι πιστεύουν κάποιοι από μας ή θέλουν να πιστεύουν. Ίσως τα τελευταία χρόνια «τα χρόνια της κρίσης» είναι τα πιο κατάλληλα για μια προσπάθεια για μια αλλαγή, για μια επιμόρφωση. Το πώς είναι το ερώτημα. Η εύκολη απάντηση είναι από το Α ή όπως λέει ο Τάσος Μπίρης «Προς το άλφα της Αρχιτεκτονικής».

Μια αρχιτεκτονική προπαιδεία από τα σχολικά και προσχολικά χρόνια θα μπορούσε ίσως σταδιακά να βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση των αρχιτεκτονικών εννοιών που αποτελούν τον σκελετό της αρχιτεκτονικής, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι αυτοί που θα το διδάξουν έχουν την δυνατότητα. Τα θεωρητικά μαθήματα προφανώς είναι ανεπαρκή ακόμα και αν διδάσκονται στις αρχιτεκτονικές σχολές. Ίσως να μην είναι τυχαίο, ότι οι περισσότεροι θεωρητικοί της αρχιτεκτονικής δεν είναι συνήθως ταλαντούχοι συνθέτες.

Είναι βέβαιο ότι από τη θεωρία στην πράξη το ποτάμι είναι βαθύ.

Τα σύγχρονα επικοινωνιακά και ενημερωτικά μέσα και η σωστή χρήση τους μπορεί να φανούν εξαιρετικά βοηθητικά. Δεν ξέρω το πώς. Κάποιος πρέπει να με μάθει.

Αν ο στόχος είναι ένα «σχολείο» με την πολύ πλατιά του έννοια, ένας τρόπος γενικής αρχιτεκτονικής παιδείας και επιμόρφωσης δια βίου, μιας «κοινωνικής αναγκαιότητας» (μεταχειρίζομαι τις λέξεις του Τάσου Μπίρη), τότε είναι σίγουρα απαραίτητα αυτά που συνιστούμε

στους σπουδαστές μας όταν σχεδιάζουν «σχολείο» με την στενή έννοια, «σχολικό κτίριο» μια διεπιστημονική συνεργασία. Παιδαγωγοί, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, αρχιτέκτονες. Θα μπορούσαμε να το δοκιμάσουμε πειραματικά αφού καταφέρουμε να συνεννοηθούμε σε πρώτη φάση για το τι ακριβώς θέλουμε, για το ποια αρχιτεκτονική είναι καλή, ποια όχι και γιατί; τι είναι δεδομένο και τι όχι; τι είναι λαϊκισμός και τι όχι; ποιες είναι οι σχέσεις χώρου και χρόνου. Ποιες είναι οι σχέσεις καθημερινής ζωής και αρχιτεκτονικής;

Σαν πρώτο βήμα προσπάθησα να κάνω μια πρώτη έρευνα για το τι διδάσκονταν τα ελληνόπουλα στα σχολεία σχετικά με την αρχιτεκτονική. Τι προέβλεπε το πρόγραμμα διδασκαλίας τους και επομένως ποιες είναι σε γενικές γραμμές οι γνώσεις του σημερινού ενήλικα πάνω στο θέμα.

Έκανα μια αναδρομή είκοσι χρόνια πίσω.

Ένα πλήθος ερωτήσεων προς συζήτηση. Είναι δυνατόν άραγε να συμφωνήσουμε μεταξύ μας σε πρώτη φάση, γιατί ο αρχιτέκτονας πρέπει να είναι ο de facto συντονιστής; «Γιατί ο αρχιτέκτονας; Γιατί απλούστατα είναι το επάγγελμα μας» μπορούμε να απαντήσουμε παραλλάζοντας λίγο τον A. Rossi.

Τον Απρίλιο του 1996, η εταιρεία αισθητικής είχε οργανώσει ένα συνέδριο με θέμα «Το παιδί και η αισθητική αγωγή». Με αφορμή την ανακοίνωση μου στο συνέδριο αυτό είχα διατρέξει όλα τα σχετικά βιβλία της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης προκειμένου να μάθω τι σχετικό διδάσκεται στα ελληνόπουλα στα δημόσια σχολεία, για την αρχιτεκτονική και ιδιαίτερα για την κατοικία.

Σχετικά με την αρχιτεκτονική λοιπόν οι γνώσεις που παρέχονται αναφέρονται στην αρχαιότητα και τους τρεις κλασικούς ρυθμούς, θίγουν κάποια ελάχιστα στοιχεία για την αρχιτεκτονική του Βυζαντίου, φυσικά μόνο για την εκκλησιαστική και λίγα περισσότερα για την παραδοσιακή που ήταν και είναι της «μόδας».

Καημένε δάσκαλε Δημήτρη Πικιώνη να ήξερες τι κακό έκανες άθελα σου. Και αυτό κυρίως στα βιβλία της οικιακής οικονομίας με σχόλια του τύπου «Πόσο ωραία δένουν με το ελληνικό τοπίο». Ποιο τοπίο δεν διευκρινίζεται της Εκάλης, του Ψυχικού;

Πάντοτε στα εγχειρίδια της οικιακής οικονομίας δίνονται συμβουλές για τη σωστή διαρρύθμιση και λειτουργία της κατοικίας και την διακόσμηση της με οδηγίες για την δυνατότητα «χρήσιμων μετατροπών» των παραδοσιακών αντικειμένων σε κάβες, τζάκια, τραπεζάκια κ.λπ.

Όσο για την διαρρύθμιση των εξωτερικών χώρων αυτοί μπορούν να βελτιωθούν με λουλούδια, θάμνους, αναρριχώμενα φυτά, αλλά και λιμνούλες με κύκνους, ψεύτικο πηγάδι, αγαλματάκια, χωριάτικο φούρνο, φωτάκια, σιντριβάνι (sic!).

Στην περίοδο του μεσοπολέμου στα δημοτικά σχολεία διδασκόταν ένα μάθημα που λεγόταν Πατριδογνωσία. Ήταν το βασικό μάθημα των τριών πρώτων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου «Αντλεί το υλικόν του από το άμεσο, φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον μας και αποτελεί το καθολικόν μάθημα, από το οποίον το παιδί θα σχηματίσει τις βασικές στοιχειώδεις για τον κόσμο γνώσεις του» το βοηθά να σχηματίσει με «αυτενεργόν παρατήρησιν σαφή εικόνα» του χώρου της περιοχής με βάση την «εποπτεία» και την «κατ' αίσθησι αντίληψιν».

Έχω την αίσθηση ότι αυτά ακριβώς είναι τα στοιχεία που και εμείς επιζητούμε να εντάξουμε στο σχολικό μας πρόγραμμα. Τα κεφάλαια της Πατριδογνωσίας περιλαμβάνουν πολεοδομικές έννοιες ξεκινώντας από τις πιο απλές πλατεία, κήπος, δρόμος, αγορά, πάρκο, προχωρώντας στις σύνθετες έννοιες, συνοικία-χωριόν-πόλις, σε πρώτες συνθετικές αξίες, το σχολείο, η τάξη μου, το σπίτι, το δωμάτιο μου.

Βλέπετε όλα έχουν ξαναγίνει.

Σε εγχειρίδιο της ιστορίας των νεοτέρων χρόνων της 6^{ης} Γυμνασίου του 1946 υπάρχει ειδικό κεφάλαιο περί της νεώτερης αρχιτεκτονικής με βιογραφικά στοιχεία για τους Σταμάτη Κλεάνθη, Λύσανδρο Καυταντόγλου, Αναστάσιο Μεταξά και Αριστοτέλη Ζάχο με κάποια μικρά αλλά πολύ σημαντικά σχόλια για το έργο τους όπως πχ «Ένα από τα ωραιότερα μνημεία της νεωτέρας ελληνικής τέχνης» είναι ο Ναός του Αγίου Παύλου Κορίνθου. Ένας από τους πρώτους μοντέρνους ναούς του μεσοπολέμου από β.α. Δεν είναι πολλά αλλά είναι κάτι. Κάτι που στα νεότερα βιβλία δεν βρίσκεις.

Βλέπετε και πάλι όλα έχουν ξαναγίνει.

Τέλος εντελώς τυχαία αυτή τη φορά έπεσε στα χέρια μου ένα παιδικό βιβλίο (δια παιδιά 10-16 ετών) της Παιδικής Βιβλιοθήκης Δημητράκου, με Διευθυντή τον μεγάλο μας παιδαγωγό Δημ. Γληνό, του 1932.

Το βιβλίο είναι γραμμένο από τον F G Carpenter αμερικανό δημοσιογράφο κι έχει τίτλο «Πως στεγάζεται ο κόσμος» σε μετάφραση και διασκευή Γ. Ντεγιάννη. Δυστυχώς έχω μόνο τον δεύτερο τόμο ενώ δεν έχω καταφέρει να εντοπίσω τον πρώτο, που ξεκινά από τους λαούς που κατοικούν σε σκηνές, καλύβια, σπίτια από χόρτο, καλάμια και φύλλα, την αρχέ-

γονη κατοικία, για να φθάσει στο δεύτερο τόμο σε ουρανοξύστες, ξενοδοχεία, υλικά οικοδομής κ.λπ. Εκείνο όμως που πραγματικά με εντυπωσίασε είναι η αναφορά στον ελλαδικό χώρο και στις εδώ συνθήκες ζωής όπως πχ στις στέρνες όπου συγκεντρώνεται το νερό στις περιοχές που δεν βρέχει συχνά, με σύνδεση όχι μόνο με τις αρχαίες πόλεις αλλά και με τα νησιά των Κυκλάδων και του Αργοσαρωνικού, αλλά και στην ύδρευση της Αθήνας από την τεχνητή λίμνη του Μαραθώνα. Αναφέρεται επίσης στη χρήση του γκαζιού με στοιχεία για την Ελληνική Εταιρεία χημικών προϊόντων και λιπασμάτων και το εργοστάσιο της Δραπετσώνας, στο εργοστάσιο του Κεραμεικού στο Νέο Φάληρο, στο Γκάζι, στην Πειραιώς κ.λπ., κ.λπ.

Ιδιαίτερα τονίζεται η ξεχωριστή ικανότητα που έχουν οι αρχιτέκτονες στην κατασκευή ενός σπιτιού, άνθρωποι που έχουν επίτηδες σπουδάσει και δεν αφήνουν καμιά έλλειψη στο σπίτι.

«Βέβαια, σημειώνεται, ο αρχιτέκτονας που θα κάμει τα σχέδια, θα πληρωθεί γι' αυτή τη δουλειά όπως είναι και σωστό. Αυτά όμως τα χρήματα πρέπει να τα δώσουμε ευχαρίστως για να μη φτιάχνουμε και χαλάμε στον βρόντο».

«Και όσοι νομίζανε ότι δεν χρειάζεται αρχιτέκτονας για τα μικρά κτίρια γελιούνται. Ξοδεύουν πιο πολλά και η δουλειά δεν γίνεται όπως πρέπει».

Στα μεταγενέστερα εκπαιδευτικά εγχειρίδια οι αναφορές στην αρχιτεκτονική είναι λίγο πολύ ανύπαρκτες.

Θα μπορούσε ίσως κανείς να συμπεράνει ότι η ανυπαρξία παρόμοιων θεμάτων προκύπτει από την κατανόηση τους και επομένως και την επίλυση τους από τον καθημερινό άνθρωπο. Δεν ήταν ακριβώς έτσι.

Την περίοδο του μεσοπολέμου και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, οι μηχανικοί (πολιτικοί μηχανικοί και αρχιτέκτονες) ανήκαν σε μια ξεχωριστή θα έλεγα elite. Σε σύνολο 2944 αρχιτεκτόνων και πολιτικών μηχανικών που ασκούν το επάγγελμα του αρχιτέκτονα το 1941 στη χώρα, μόνο ένα 6,1% κατάγεται από αγροτικές οικογένειες, ενώ το 88% περίπου συντηρούνται από τους γονείς τους που ανήκουν σύμφωνα με το επάγγελμα στη μεσαία κυρίως κοινωνική τάξη.

Επομένως πιθανότερο είναι ότι μπροστά στα πολύ σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες την μεταπολεμική περίοδο τα σχετικά με την αρχιτεκτονική ήταν απλά

πολυτέλεια. Και ίσως αυτή να είναι και αιτία της γενικότερης κρίσης της αστικής αρχιτεκτονικής την μεταπολεμική περίοδο. Άλλωστε, το μοντέρνο κίνημα (είτε λέγεται Bauhaus είτε λέγεται esprit nouveau δεν κατάφερε ποτέ να κερδίσει την πλειοψηφία του κοινού ανθρώπου, ακόμη κι όταν η οικονομική κρίση της μεταπολεμικής εποχής αποτελούσε ευνοϊκό παράγοντα μιας οικοδομικής αλλά όχι κατ' ανάγκην μορφολογικής λιτότητας που συχνά εκφραζόταν απλά και μόνο με γύμνια. Ο μύθος του μοντέρνου κινήματος στο χώρο της αρχιτεκτονικής και στις σπουδές του αρχιτέκτονα δεν επέτρεψε να εξεταστεί το θέμα με αντικειμενικότητα και αυστηρότητα. Οι μορφολογικές ομοιότητες με την αρχιτεκτονική των νησιών μας αποτέλεσε ένα ακόμη στοιχείο που χωράει έρευνα και αμφισβήτηση.

«Κανένα πνεύμα (ρυθμός) δεν κατόρθωσε ποτέ να ενοικήσει μόνιμα στην Ελλάδα, αν οι άνθρωποι του τόπου δεν το έφερναν στα μέτρα τους και δεν το εξανθρώπιζαν άλλη μια φορά για τον εαυτό τους». Γράφει ο Γιάννης Θεοδωρακόπουλος το 1946, μια εποχή με πολλά κοινά με τη σημερινή. Και συνεχίζει λέγοντας ότι Ρεαλισμός και Ιδεαλισμός δεν είναι για τον Έλληνα αντιθέσεις, αλλά δύο ιδιωτικές κεραίες του οργανισμού του, κι ότι από αυτήν ακριβώς τη σύνθεση ιδεαλισμού και ρεαλισμού έρχεται και το γεγονός ότι ο Έλληνας δεν είναι κατά βάθος ούτε αισιόδοξος, ούτε απαισιόδοξος, αλλά είναι ή παιδί ή άνδρας, δηλαδή τα προβλήματα της ζωής τα βλέπει η αισθητικά ή λογικά και ηρωικά. Κάτι μάλιστα που για τους σύγχρονους ηθοποιούς την πολιτικής γίνεται σύνθημα και χειρονομία και για τον ελληνισμό μόνιμη κατάσταση. Ο Έλληνας κατ' ουσίαν πάντα μέσα στον κίνδυνο, η ησυχία και η ανάπαυση είναι για αυτόν εξαίρεση. Η κρίση του δε αυτή τον βοηθά να ανανεώνεται με τον αγώνα κατά καιρούς και το θαυμαστό είναι ότι κάθε μορφή που παρουσιάζεται μετά τον αγώνα μοιάζει πρωτόπλαστη.

Κάτω από αυτό λοιπόν το κείμενο «Το Πνεύμα του νεοελληνισμού και η τροπή των καιρών» του Θεοδωρακόπουλου δέχθηκα την πρόταση του Τάσου να ξαναπιάσουμε το θέμα γι' άλλη μια φορά από την αρχή. Το έλλειμμα της αρχιτεκτονικής παιδείας και επιμόρφωσης.

Στο κάτω κάτω κι εγώ Ελληνίδα είμαι, ούτε αισιόδοξη, ούτε απαισιόδοξη ή ίσως αισιόδοξη και απαισιόδοξη ταυτόχρονα.

Σε μια περίοδο κρίσης, κρίσης που επεκτείνεται καθημερινά γύρω μας σε ολοένα και μεγαλύτερους ομόκεντρους κύκλους αναρωτιέται κανείς αν παρόμοιοι προβληματισμοί έχουν θέση, αν δεν είναι ουτοπιστικοί, άκαιροι, χωρίς ουσία και νόημα.

Και ίσως να είναι. Ίσως η επαγγελματική διαστροφή όμως που είτε το θέλουμε είτε όχι είναι στο DNA και των δύο μας, και του Τάσου και του δικού μου, μας κάνει να πιστεύουμε ότι η αρχιτεκτονική προπαιδεία είναι σημαντική για τη ζωή μας. Ίσως αυτό να είναι που μπορούμε να προσφέρουμε. Ίσως πάλι να έχει πράγματι σημασία.

Είτε το θέλουμε είτε όχι ζούμε σ' ένα δομημένο περιβάλλον. Ένα περιβάλλον που το δόμησαν άνθρωποι, είτε αυτό είναι ανάκτορο, είτε κελί φυλακής. Και αυτό το περιβάλλον μας επηρεάζει καταλυτικά, επηρεάζει την ψυχοσύνθεση μας, διαμορφώνει τον χαρακτήρα μας την ικανότητα μας να διακρίνουμε τις τρεις διαστάσεις, το πλήρες, το κενό.

Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι το θέμα αρχίζει να εμφανίζεται όλο και συχνότερα στον τύπο (Ηλιαία, Καθημερινή, Βατόπουλος) καθώς η απογοήτευση και η αδιαφορία ή αν θέλετε η απάθεια που καταλαμβάνει τον πολίτη σε καιρούς κρίσης κάνει την πόλη όλο και πιο βρώμικη, ασυντήρητη, φτωχή, άσχημη. Ίσως λοιπόν ένα πρώτο βήμα για την ενεργοποίηση μας σχετικά εύκολο αλλά σημαντικό και ανώδυνο είναι να προχωρήσουμε μαζί όσοι το επιθυμούμε προς το Α και της Αρχιτεκτονικής.

Προτείνω να παίξουμε αρχικά μεταξύ μας, οι αρχιτέκτονες ένα παιχνίδι.

Διασχίστε τη λεωφόρο Κηφισίας από την αρχή της στη λεωφόρο Πανεπιστημίου (αυτή που σήμερα ονομάζουμε Βασιλίσσης Σοφίας) μέχρι τους Αμπελόκηπους και του Θων, προχωρήστε στην περιοχή του Γηροκομείου, Ψυχικού, Φιλοθέης, Χαλανδρίου, Αμαρουσίου, Κηφισίας και φτάστε στο άλσος Κηφισίας. Και μετά απαντήστε στις ερωτήσεις:

Σε δεύτερη φάση επεκτείνουμε το παιχνίδι και έξω από τον αρχιτεκτονικό κόσμο.

Το έπαιξα με τον εαυτό μου πριν λίγους μήνες και να τ' αποτελέσματα.

Κοιτώντας λοιπόν δεξιά και αριστερά άρχισα να σκέφτομαι ποιο από τα πολλά κτίρια που έβλεπα θα ήθελα να το είχα σχεδιάσει εγώ.

Το πρώτο και χωρίς την παραμικρή αμφιβολία το σημαντικότερο είναι το «Ιλίσια», μέγαρο της Δουκίσσης της Πλακεντίας, το σημερινό Βυζαντινό Μουσείο.

Ένα θαυμάσιο στιβαρό κτίριου του Σταμάτη Κλεάνθη. Τελευταία η πατρότητα του κτιρίου αμφισβητήθηκε, θα μου επιτρέψετε όμως να αμφισβητώ την αμφισβήτηση.

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι ενώ ο Κλεάνθης είχε στην ιδιοκτησία του τα λατομεία της Πεντέλης και επομένως θα μπορούσε να έχει στη διάθεσή του το κα-

λύτερο Πεντελικό λευκό μάρμαρο, άριστα λειασμένο, επιλέγει για το ανάκτορο της Δούκισσας, το γκρι και μάλιστα με αδρή επεξεργασία, έτσι που το κτίριο να εναρμονίζεται με τον όγκο του Υμηττού στο βάθος και να θαμπώνει με τη λιτότητα και μόνο

Οι δύο μεγάλες σκεπαστές βεράντες (loggia) παραπέμπουν ταυτόχρονα στη ρομαντική αρχιτεκτονική όσο και στο ελληνικό χαγιάτι ή το βυζαντινό ηλιακό έχοντας θέα τη νότια προς τον Ιλισό, την Ακρόπολη και στο βάθος στη θάλασσα και η βόρεια προς το Λυκαβηττό. Ένα θαυμάσιο κτίριο που μπόρεσε να αντέξει στο χρόνο και να προσαρμοσθεί στις μεταγενέστερες χρήσεις που θα στέγασε.

Ένα μικρό αριστούργημα. Είναι ίσως ιδιαίτερα υπερφίαλο αλλά ναι, θα ήθελα να το έχω σχεδιάσει εγώ.

Ακολουθώντας πάντα την αριστερή πλευρά της λεωφόρου Βασιλίσσης Σοφίας 88, το μόνο νομίζω κτίριο που θα ήθελα να έχω σχεδιάσει είναι η πολυκατοικία του Γ. Κοντολέοντα απέναντι από το Μέγαρο Μουσικής. Μία μεσοπολεμική πολυκατοικία που καταφέρνει με επιτυχία να λύσει το δύσκολο πρόβλημα του στενού οικοπέδου και της γωνίας με μία κλιμακωτή διάταξη του όγκου. Κάτι που παραδόξως, ίσως αντιλήφθηκε ο αρχιτέκτων της απέναντι πολυκατοικίας (που δεν θα ήθελα να έχω σχεδιάσει) και το αξιοποίησε και στο δικό του κτίριο καταφέροντας έτσι να δημιουργήσει έναν ενδιαφέροντα διάλογο μεταξύ τους.

Ξεκινώντας τώρα από το απέναντι πεζοδρόμιο ναι, πιστεύω ότι θα ήθελα να έχω σχεδιάσει τα μεγάλα του Ερνέστου Ζίλλερ και Αναστάση Μεταξά (Αιγυπτιακή Πρεσβεία, Γαλλική Πρεσβεία, Ιταλική Πρεσβεία, Μπενάκειο Μουσείο, Μέγαρο Σταθάτου). Ίσως όχι ακριβώς έτσι, ίσως όχι όλα, αλλά πάντως ναι μ' αρέσουν.

Δεν θα έλεγα όχι και για την πολυκατοικία του Καψαμπέλη στο νούμερο 39 (παρεμπιπτόντως οι κατόψεις της είναι εξαιρετικές, το ίδιο και της πολυκατοικίας του Βουρέκα, Βασιλίσσης Σοφίας και Μαρασλή, αλλά οι κατόψεις δεν φαίνονται...).

Προχωρώντας αυτό που θα ήθελα να έχω σχεδιάσει με όλη μου την καρδιά είναι η υπαίθρια διαμόρφωση του αγάλματος του Ελευθερίου Βενιζέλου των Π. Βοκοτοπούλου και Δ. Βλάση. Η ωραιότερη διαμόρφωση πράσινου χώρου της σύγχρονης Αθήνας. Βέβαια η έξοδος του μετρό στο πεζοδρόμιο μπροστά της και η επέκταση του Μεγάρου Μουσικής, της έχουν στερήσει κάτι από την θα έλεγα κομψότητά της. Παραμένει όμως αξιοπρεπής, οικεία και αυστηρή μαζί, ένα ακόμη μικρό αριστούργημα μετά τα Ιλίσια.

Στη συνέχεια θα ήθελα ίσως να είχα συμβάλει στην Αμερικανική Πρεσβεία, αλλά έτσι που την έχουν την καημένη αποκλείσει τα φρουριακά της τείχη και τα μπετονένια φέρετρα - ζαρντινιέρες στο πεζοδρόμιο.

Ακολουθούν τρία κτίρια που δεν γνωρίζω τον αρχιτέκτονα τους αλλά μου αρέσουν. Το ξενοδοχείο Αθηναϊς, ένα κενό - καινού κτίριο γραφείων και μια ακόμη πολυκατοικία. Και τα τρία μεταχειρίζονται μεταλλικά πάνελλα, σκιάδια στην όψη, κάτι σαν τα καφασωτά της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής, που καταφέρνουν να δώσουν χρώμα και κίνηση στις όψεις.

Και στη συνέχεια η πολυκατοικία του Βαλσαμάκη (Βασιλίσσης Σοφίας 129) ένας από τους μεγαλύτερους αρχιτέκτονες της εποχής μας. Παιχνίδι με τα υλικά μετά πλήρη και τα κενά με το χρώμα. Ο φανερός καναβός στους εξώστες, τα στηθαία, οι κουπαστές, το ανεπίχριστο τούβλο, το ξύλο, παραπέμπουν και πάλι σε στοιχεία της παράδοσης παντρεμένα μετά με στοιχεία του b.a.. Ο γάμος είναι όμως από έρωτα και όχι από συνοικέσιο. Να λοιπόν που αν έχεις ταλέντο (αλλά ταλέντο!) ούτε ο Γ.Ο.Κ. δεν σε εμποδίζουν να κάνεις ακόμη και μια πολυκατοικία να ξεχωρίζει.

Μετά τον Κοντολέοντα δεξιά, στην άνοδο και τον Βαλσαμάκη αριστερά τι; Όλη η Κηφισίας μέχρι το Ψυχικό μια σεμνή μετριότητά. Αυτά δεν θα ήθελα να τα έχω σχεδιάσει.

Στην διασταύρωση της Κηφισίας με την Κατεχάκη, ένα κτίριο του Βαρλάμη που στην πρώτη του μορφή με τα συννεφάκια πολύ συζητήθηκε, στη συνέχεια άλλαξε δύο ή τρεις φορές όψεις...

Επομένως δεν τα ζηλεύω. Χρυσές, ασημένιες και μπακιρένιες μετριότητες.

Από το Ψυχικό και πάνω αριστερά το πανταχόθεν σύστημα επικρατεί. Η μικρή κλίμακα, το πράσινο, κάνουν τα πράγματα να φαίνονται πιο ευχάριστα. Στην αριστερή πλευρά κτίρια γραφείων, γυαλί, γυαλί, γυαλί. Το μικροκλίμα της περιοχής ανεβάζει το καλοκαίρι τις θερμοκρασίες. Απαραίτητη η χρήση κλιματιστικών. Τα παράθυρα δεν ανοίγουν.

Μέχρι την Κηφισιά εκτός ίσως από ελάχιστα κτίρια τίποτα δεν με συγκινεί ιδιαίτερα. Κάποτε υπήρχε ένα ξύλινο κτίσμα η «Αυτοκίνηση» του Π. Τουλιάτου. Μια ξεχωριστή πραγματικά κατασκευή. Δεν ξέρω γιατί, αλλά εξαφανίστηκε. Δεν ζηλεύω λοιπόν.

Συμπέρασμα όλα και όλα καμιά δεκαριά κτίρια. Μάλλον δεν φτάνουν για να πείσουν για την ποιότητα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής.

Τώρα λοιπόν ώρα να παίξουμε το παιχνίδι. Εγώ πρώτη κατέθεσα την γνώμη μου. Η σειρά σας. Ποια κτίρια σας αρέσουν στη Βασιλίσσης Σοφίας - Κηφισίας;

Ελάτε να παίξουμε.

(Κι ύστερα πιάνουμε τη Συγγρού, την Πανεπιστημίου και πάει λέγοντας ...).

Καλό ταξίδι

Μάρω Αδάμη

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2016

Ιγ. Μανώλη Οικονόμου:

Ένα νέο blog-ανοικτή πλατφόρμα συλλογικής προσέγγισης και δημοσιοποίησης θεμάτων αρχιτεκτονικής μόρφωσης και καλλιέργειας, στο πλαίσιο μιας ιδέας.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της περιόδου που διανύουμε, μεταξύ άλλων, είναι η ρευστότητα που χαρακτηρίζει όλες τις εκφάνσεις της ζωής μας και η ταχύτητα. Τίποτα δεν είναι σταθερό και όλα κινούνται, μετατοπίζονται προς όλες τις κατευθύνσεις χωρίς ουσία, χωρίς κάποιο νόημα αλλάζοντας συνεχώς σταθερές και σημεία αναφοράς πριν προλάβουμε να κατανοήσουμε τα γεγονότα. Η ταχύτητα είναι το δεύτερο χαρακτηριστικό που βιώνουμε καθημερινά, η ταχύτητα στην ενημέρωση, στον τρόπο που συνομιλούμε, που δουλεύουμε και ζούμε. Αυτοσκοπός μας έγιναν οι γρήγοροι χρόνοι και όχι η ουσία των πράξεων, βιαζόμαστε να μιλήσουμε, να απαντήσουμε χωρίς όμως να παίρνουμε ουσιαστική θέση, αφού αυτό απαιτεί σταθερά σημεία αναφοράς.

Η προσπάθεια που καταβάλαμε παλαιότερα στο GreekArchitects από το 2002 όταν δημιουργήθηκε και ιδιαίτερα από το 2010 που βρέθηκα στη θέση του αρχισυντάκτη, επιχείρησε να απαντήσει σε ένα βαθμό στις προκλήσεις της εποχής μας, στην ρευστότητα και την ταχύτητά της. Ήταν μια προσπάθεια που απαιτούσε καθημερινό αγώνα και κόπο, χωρίς

ωράριο όλο το χρόνο, με στόχο την ουσιαστική παρουσίαση της αρχιτεκτονικής χωρίς βιασύνη, αλλά με σταθερούς ρυθμούς, μελετώντας, ερευνώντας και συνομιλώντας ουσιαστικά για την αρχιτεκτονική. Μέσα από τις δραστηριότητές μας όπως την παρουσίαση ακαδημαϊκών και μη κειμένων, των τηλεοπτικών αρχιτεκτονικών παραγωγών, τη διοργάνωση αρχιτεκτονικών διαγωνισμών και την έκδοση βιβλίων, πέρα από το υψηλό επίπεδο της αρχιτεκτονικής, μας ενδιέφερε και το απλό, το καθημερινό. Και αναφερόμαστε συνεχώς στα πρωτογενή χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής.

Ακολουθώντας αυτή την αναγκαία διπλή διδακτική προσέγγιση και δημοσιοποίηση της αρχιτεκτονικής, θεωρημένης στις ποικίλες εκφάνσεις της ως αναπόσπαστο και διαρκές μέρος της ατομικής και συλλογικής ζωής μας, έκανα από τότε μια διαπίστωση: Ότι η στροφή προς τις πρωτογενείς και διαρκείς ιδιότητες και αξίες της αρχιτεκτονικής έχει πολύ μεγάλη σημασία. Γιατί αυτή η εκ φύσεως συλλογική κεκτημένη γνώση αποτελεί την θεμελιώδη βάση εκκίνησης μιας διδακτικής μετάβασης από τα απλά και ορθολογικά, προς τα σύνθετα και μεταφυσικά πεδία δράσης της αρχιτεκτονικής.

Και αυτό με οδήγησε σε μια αυτονόητη πλέον πορεία, για τη δημιουργία μαζί με την Μ. Αδάμη και τον Τ. Μπίρη, ενός νέου blog, μιας ανοικτής πλατφόρμας, με ειδικό σκοπό την επικοινωνία και το διάλογο ενδιαφερομένων που αφορούν αυτή τη γνώση. Όστε η καλλιέργειά της, να γίνει βάση για τη διαμόρφωση στοιχειώδους αρχιτεκτονικής συνείδησης από τον – μη εξειδικευμένο περί την αρχιτεκτονική – πολίτη, ως άτομο αλλά και ως μέλος του ευρύτερου κοινωνικού χώρου. Εκεί βρέθηκε και το κοινό σημείο συνάντησης και συνεργασίας μου με τα άλλα μέλη της παραπάνω ομάδας μας.

Αναφέρομαι εδώ στις βασικές αρχές της αρχιτεκτονικής που ασυναίσθητα επικοινωνούν με το υποσυνείδητό μας δημιουργώντας μια οικειότητα που δεν μπορεί να εξηγηθεί. Ενώ ταυτοχρόνως είναι και ένα αθόρυβο κάλεσμα να τις μελετήσουμε και να τις ζήσουμε.

Έτσι τις βίωσα προσωπικά, όταν μικρό παιδί ακόμα έκανα, (πριν αποκτήσω σχέση με την αρχιτεκτονική) τις διακοπές μου στο Hydra Beach. Η σκιά της καλαμωτής δίπλα στη θάλασσα, οι ήπιες κτιριακές παρεμβάσεις, το μπετόν και ο αδρός σοβάς και αργότερα η θέα διαφόρων κτιρίων που έβλεπα από το πίσω τζάμι του αυτοκινήτου όπως το Mont Parnes, το ξενοδοχείο Ράδιον και άλλα, χαραχτήκαν στο αρχιτεκτονικό μου υποσυνείδητο παίρνοντας την θέση αρχιτεκτονικών εμμονών που έρχονται ξανά και ξανά στην επιφάνεια. Κάποιες φορές έπαιρναν την μορφή οδοιπορικών κειμένων και άλλες την μορφή ντοκιμαντέρ

αλλά πάντα αναρωτιόμουν ποιο είναι αυτό το αρχιτεκτονικό στοιχείο που μου ψιθύριζε στο αυτί σαν σειρήνα καλώντας με κοντά του.

Σε διάφορες στιγμές και φάσεις των δραστηριοτήτων μας στο Greekarchitects και με αποκορύφωμα την εκδήλωση ενός «μαθήματος αρχιτεκτονικής» στο μουσείο Μπενάκη που διοργάνωσε η Μάρω Αδάμη και πραγματοποίησε μαζί με το Τάσο Μπίρη μορφοποιήθηκε το κοινό μας ενδιαφέρον για τη συμβολή στη δημιουργία μιας δημόσιας προπαίδειας και διαρκούς επιμόρφωσης του κοινωνικού χώρου σε αναφορά με την αρχιτεκτονική. Αναζητήσεις και ενδιαφέροντα που πιστεύουμε να αποτελέσουν αφορμή για να βρούμε συνοδοιπόρους. Συνοδοιπόρους στην προσπάθεια να γίνει η αρχιτεκτονική κομμάτι της κοινωνίας, να κατανοηθεί η ουσία και η αξία της στην καθημερινότητα μέσα από τη βίωση και χρήση του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου κάνοντας τα βασικά της χαρακτηριστικά κτήμα όλων.

Έτσι γεννήθηκε το νέο – ανεξάρτητο και ειδικού σκοπού – blog:

aarxitektonikis.blogspot.gr

Με την διδακτική δημοσιοποίηση της αρχιτεκτονικής να αποτελεί το επίκεντρο της σκέψης και της πράξης μας θα προσπαθήσουμε λοιπόν να κινηθούμε κυρίως σε δύο επίπεδα, δηλαδή στο επίπεδο των ενηλίκων και σε εκείνο των παιδιών, ως διαφορετικών αλλά και άμεσα συσχετισμένων περιοχών του κοινωνικού χώρου που χρειάζεται να προσεγγισθούν με ανάλογες διαφορετικές αλλά και συσχετισμένες ενέργειες.

Εάν στην σημερινή χαστική εποχή μας είναι εξαιρετικά δύσκολο εμείς οι «μεγάλοι και ώριμοι» να συνεννοηθούμε μεταξύ μέσω μιας κοινής γλώσσας για θέματα που αφορούν την αρχιτεκτονική, πολύ περισσότερο είναι δύσκολη η συνεννόηση με τα παιδιά για τα θέματα αυτά. Όχι γιατί τα παιδιά είναι ανώριμα ή άσχετα, με την αρχιτεκτονική αλλά -αντιθέτως- γιατί την γνωρίζουν βιωματικά, διαισθητικά και δια της πράξεως, λειτουργώντας πολύ καλά σε αυτό το -υποτιμημένο από εμάς τους μεγάλους- πρωτογενές, ασυνείδητο επίπεδο. Επίπεδο που, ενώ είναι η αρχή του παντός, δεν συγκροτεί όμως από μόνο του το όλον της αρχιτεκτονικής. Η πλήρης γνώση του οποίου χρειάζεται και την ωριμότητα της μεγάλης ηλικίας.

Την ίδια ώρα εμείς οι «μεγάλοι» ξέρουμε (ή νομίζουμε ότι ξέρουμε) αυτό το όλο, αξιολογώντας το μάλιστα με τον γνωστό «αισθητικοποιημένο» στερεότυπο τρόπο του "μου αρέσει - δεν μου αρέσει", έχοντας όμως ξεχάσει ή χάσει τις πρωτογενείς αρχές τόσο του όλου, όσο και των επιμέρους του.

Εδώ λοιπόν μου φαίνεται ότι κρύβεται η περίεργη αντίστροφη φύση της "γνώσης", αλλά και της "άγνοιας" των παιδιών σε σύγκριση με εκείνη των μεγάλων για την αρχιτεκτονική. Με ανάλογο τρόπο, θα έπρεπε ίσως να είναι αντίστροφος και ο πρωτογενής λόγος και τρόπος με τον οποίο θα αναφερόταν κανείς διδακτικά στα ζητήματα της αρχιτεκτονικής απευθυνόμενος σε κάθε μια από τις δύο αυτές βασικές ηλικιακές ομάδες.

Στην περίπτωση των παιδιών θα μπορούσε να ξεκινά αξιοποιώντας την ήδη κεκτημένη από πλευράς τους κοινή ασυνείδητη γνώση. Για παράδειγμα, αυτήν που εκφράζεται στα εξαιρετικά παιδικά "κτίσματα στην άμμο" και τις "κατόψεις" τους με πετρούλες και ξυλάκια, που κατασκευάζουν τα καλοκαίρια ή τα πρωτόλεια σχέδια όψεων σπιτιών με δίριχτη στέγη, με τον καπνό να βγαίνει από την καμινάδα και την οικογένεια δίπλα στο δένδρο. Αυτά τα εκπληκτικά ζωντανά σχέδια που τα παιδιά κάνουν από μόνα τους διαχρονικά. Και με βάση το συγκεκριμένο κεκτημένο κεφάλαιο, ο διδακτικός λόγος να συνεχίζεται προς μια σταδιακή αλλά ταυτόχρονη ηλικιακή και αρχιτεκτονική ωρίμανση των μικρών αποδεκτών του.

Οι δε "μεγάλοι" (που υποτίθεται πια ότι γνωρίζουν την αρχιτεκτονική, ενώ στην πραγματικότητα έχουν χάσει ή ξεχάσει το ασυνείδητο κεκτημένο αυτό κεφάλαιο) χρειάζεται να κάνουν την αντίστροφη διδακτική πορεία. Αντιθέτως με τα παιδιά, γι' αυτούς τους «μεγάλους» ο διδακτικός λόγος και τρόπος χρειάζεται να τους οδηγήσει να ξαναγίνουν «μικροί». Δηλαδή, να επιστρέψουν στο ξεχασμένο "πρωτογενές" της αρχιτεκτονικής. Αυτό που ήταν κάποτε κτήμα τους. Εννοώ εδώ την επιστροφή τους στην περασμένη για αυτούς περίοδο. Τότε που δεν ήταν οι σημερινοί ποικιλοτρόπως "ενημερωμένοι - ώριμοι". Αντιθέτως, ήταν και αυτοί παιδιά και επομένως, εκ φύσεως ασυνείδητοι γνώστες και δημιουργοί πρωτογενούς αρχιτεκτονικής.

Έτσι που αυτή η διπλής κατεύθυνσης αντίστροφη διδακτική πορεία μικρών και μεγάλων να συνδέσει αμφίδρομα, ως γέφυρα, το "απλό" με το "σύνθετο" και τη "διαίσθηση" με τη "γνώση". Και ταυτοχρόνως να μειώσει το χάσμα μεταξύ των "πεπαιδευμένων" και των "απαιδευτων", αλλά και αυτό καθεαυτό το υποτιθέμενο χάσμα μεταξύ των γενεών.

Μανώλης Οικονόμου

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2016

II. Μάρω Αδάμη, Τάσος Μπίρης, Μανώλης Οικονόμου:

Ένα ομαδικό κείμενο

Η συνάντηση σε «**κοινό τόπο**» και **κοινό ιστότοπο**.

Η δημιουργία μιας νέας ανοικτής συμμετοχικής διαδικτυακής στήλης ειδικού σκοπού για την αρχιτεκτονική.

Οι σκέψεις που διατυπώσαμε στα τρία προηγούμενα προσωπικά κείμενα επισημαίνουν με διαφορετικό μεταξύ τους τρόπο -αλλά με κοινή αφετηρία - τη διαρκή και διαρκώς αυξανόμενη απόσταση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο.

Απόσταση που προκαλείται αμφίπλευρα, αφενός μεν εξαιτίας του «κενού» που χωρίζει πια -παρά τις περί του αντιθέτου διακηρύξεις της -την επίσημη αρχιτεκτονική και τις πραγματικές, αλλά και μεταφυσικές ανάγκες του κύριου αποδέκτη και χρήστη της, δηλαδή της κοινωνίας και των πολιτών της.

Και αφετέρου, απόσταση που επιτείνεται εξ' αιτίας της **διακοπής της πρωτογενούς σχέσης** που ο ίδιος ο αποδέκτης και χρήστης της αρχιτεκτονικής έχει πια προκαλέσει (ή έχει οδηγηθεί να προκαλέσει) ανάμεσα στον **εαυτό** του και την **αρχιτεκτονική**. Και δεν εννοώ εδώ την έντεχνη έκφραση της. Εννοούμε την **φυσική ιδιότητα και ενστικτώδη ικανότητα κάθε «ανθρώπου- δημιουργού»**, να συμμετέχει με σκέψη, γνώση, πράξη, στη διαδικασία της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης του ατομικού και συλλογικού - δημόσιου χώρου.

(Χαρακτηριστική εξαίρεση -που ίσως προοιωνίζει σημαντικές αλλαγές σε αυτό το **σχίσμα**- θεωρούμε τα **κινήματα πολιτών**, που έχουν ήδη αρχίσει και αφήνουν το ιδιόμορφο αρχιτεκτονικό αποτύπωμα τους σε ποικίλα σημεία της πόλης).

Από πλευράς μας, πιστεύουμε ότι, αυτή η ενστικτώδης, διαρκής -αλλά σήμερα υπνώτουσα- δημιουργική ροπή και η -επίσης πρωτογενής- γνώση και εμπειρία που -μέσω αυτής- συγκροτείται στη διάρκεια του χρόνου, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη διαμόρφωση μιας **«ειδικής αρχιτεκτονικής προπαιδείας και δια βίου μάθησης»**, όπως αναφέρει στο κείμενο του ο Τάσος Μπίρης. Σκοπός της, να λειτουργήσει διδακτικά ως «γέφυρα» για την επανασύνδεση της σύγχρονης **έντεχνης, επώνυμης**, με την -επίσης σύγχρονη- **τρέχουσα, ανώνυμη** αρχιτεκτονική. Κάτι που άλλες παλαιότερες εποχές είχαν, μέχρι ένα βαθμό, κατακτήσει. (βλ. πχ. περίοδο «Ύστερου Ελληνικού Μοντερνισμού» του '60. Αλλά αυτό είναι θέμα μιας άλλης -εκτενέστερης- συζήτησης).

Στην προσπάθεια λοιπόν για ενίσχυση με **βασική γνώση**, της υποτιμημένης (δεύτερης) εκδοχής της αρχιτεκτονικής, με την οποία έρχεται σε επαφή ή εφαρμόζει στην καθημερινότητα του ο πολίτης, εστιάζεται το ενδιαφέρον μας. Καθώς θεωρούμε ότι η επί του συνόλου αξιολόγηση της αρχιτεκτονικής κάθε εποχής σε κάθε τόπο εξαρτάται πολύ από το πως αυτή συσχετίζεται και συνεκτιμάται με την έντεχνη αρχιτεκτονική, σε αναφορά με τις εκάστοτε συνθήκες.

Δεν νομίζουμε ότι η υιοθέτηση, οργάνωση και εφαρμογή αυτής της -παιδευτικού χαρακτήρα- επαναφοράς της σκέψης του πολίτη στο **«Κοινό και Κύριο» της αρχιτεκτονικής** θα είναι κάτι εύκολο. Γιατί σήμερα βιώνουμε μια περίοδο θεοποίησης του **εξατομικευμένου, πρωτότυπου, θεαματικού** και συνεχώς μεταβαλλόμενου **«νέου»**. Ενώ αντιθέτως, η παράλληλη ανάδειξη της αξίας του συλλογικού **«διαρκούς»** και **«πρωτογενούς»** ως θεμελιώδους προϋπόθεσης για τη γέννηση του πραγματικού νέου, χαρακτηρίζεται από ορισμένες πρόσφατες κοσμοθεωρήσεις, ως δείγμα οπισθοδρόμησης!

Εμείς όμως αντιστεκόμαστε πάσει δυνάμει σε αυτές τις θεωρίες και απαντάμε με την «ανορθόδοξη» προτροπή: **«Επιστροφή προς τα εμπρός»**, παραπέμποντας έτσι με έμμεσο τρόπο στην διδακτική πρόταση που παρουσιάζουμε στο κείμενο αυτό.

Η -κομβικής σημασίας- συνάντηση στα «Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη» και η ιστορία της:

Στο ίχνος αυτής της ιδιόμορφης «κίνησης» έχουμε συναντηθεί εδώ και καιρό, η Μάρω Αδάμη, ο Μανώλης Οικονόμου και ο Τάσος Μπίρης. Και έτσι οδηγηθήκαμε σε ποικίλες παλαιότερες -τυχαίες ή μη- επαφές μεταξύ μας, πολλές από τις οποίες έγιναν στο χώρο των

«Αρχείων Αρχιτεκτονικής» του Μουσείου Μπενάκη, που έτσι λειτούργησε ως ο «κοινός τόπος» επικοινωνίας μας.

Όμως το **ξεχωριστό ερέθισμα** που υπήρξε έναυσμα για να αποφασίσουμε τη συγκεκριμένη συνεργασία, ήταν αυτό της 22-05-2014, το οποίο μάλιστα, νομίζουμε ότι έχει σημασία να περιγράψει εκτενέστερα. Καθώς τότε, για πρώτη φορά είχαμε την ευκαιρία να συντονίσουμε με οργανωμένο τρόπο τα διαφορετικά πεδία δράσης μας προς ένα κοινό διδακτικό στόχο και στη συνέχεια να δημιουργήσουμε τη νέα αρχιτεκτονική στήλη που αναφέρουμε στον τίτλο του κειμένου μας.

Την ημέρα αυτή λοιπόν βιώσαμε μία δυνατή εμπειρία που, όχι μόνο δεν ήταν αρνητική, (όπως η παλιά εκείνη του Τάσου Μπίρη με το «παράτυπο» θέμα των εισαγωγικών εξετάσεων) αλλά -αντιθέτως- υπήρξε πολύ θετική κυρίως ως προς το αποτέλεσμα της, θεωρούμενο σήμερα σε βάθος προηγούμενου χρόνου.

Η εμπειρία αυτή οφείλεται σε μία εξαιρετική ιδέα της Μάρως Αδάμη, ενταγμένη στις ποικίλες -περί την αρχιτεκτονική ιστοριογραφία- δράσεις που οργανώνει με τις συνεργάτιδες της, ως η «υπερδραστήρια κινητήρια δύναμη» του συγκεκριμένου τμήματος του Μουσείου.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της επίσκεψης μιας τάξης νηπιαγωγείου στα Αρχεία (που τα ίδια τα παιδιά ζήτησαν) ο Μπίρης προσκλήθηκε από την Αδάμη να πραγματοποιήσει (μαζί της και με τις συνεργάτιδες της) ένα δύσκολο «μάθημα αρχιτεκτονικής», με «αίθουσα διδασκαλίας» αυτό το «πάνθεον» αρχιτεκτονικών μακετών, σχεδίων και εργαλείων σχεδιασμού, που αποσπά πάντα -έτσι κι αλλιώς- το μεγάλο ενδιαφέρον κάθε επισκέπτη, κάθε ηλικίας, ακόμη και μη αρχιτέκτονα.

Επιλέξαμε να γίνει το μάθημα αυτό ενταγμένο σε ένα (από κοινού) προαποφασισμένο πειραματικό πλαίσιο: Συγκεκριμένα ο Μπίρης θα χρησιμοποιούσε το διδακτικό πνεύμα, τα παραδείγματα και το μεθοδολογικό συνθετικό εργαλείο (το γνωστό «μεταλλασσόμενο μοντέλο ή Lego συνθετικών εφαρμογών πρωτογενών αρχέτυπων- χωρικών συγκροτήσεων) που χρησιμοποιεί στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ. (Και το οποίο επίσης έχει χρησιμοποιήσει στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΔΠΘ στην Ξάνθη, με συνεργάτες την Ελένη Αμερικάνου, τον Πάνο Εξαρχόπουλο και τον Ιάκωβο Ποταμιάνο).

Κεντρικός στόχος αυτού του διδακτικού πειράματος (στο οποίο ο Μπίρης δέχτηκε ευχαρίστως να συμμετάσχει) ήταν ο έλεγχος του «εάν και κατά πόσο», η συγκεκριμένη μέθοδος θα μπορούσε να λειτουργήσει παιδευτικά με επιτυχία, ακόμη και στην περίπτωση που θα

απευθυνόταν προς ένα πλήρως ανειδίκευτο (σε αναφορά με την αρχιτεκτονική) αποδέκτη, νηπιακής μάλιστα ηλικίας. Αποδέκτη που -περιέργως- φάνηκε ότι δεν ήταν και τόσο «ανειδίκευτος», όσο αρχικά φανταστήκαμε.

Είναι χαρακτηριστικό, αλλά όχι τυχαίο, ότι την βιντεοσκόπηση του εγχειρήματος πραγματοποίησε (αυτοβούλως και στο πλαίσιο των ποικίλων δράσεων του για τη δημοσιοποίηση της αρχιτεκτονικής) ο ιστότοπος greekarchitects των -συνεργαζόμενων τότε- Βασίλη Μυστριώτη και Μανώλη Οικονόμου. Αξίζει να αναφερθεί επίσης, ότι σε ανύποπτο χρόνο είχε συζητηθεί μεταξύ Μπίρη και Μυστριώτη το ενδεχόμενο δημιουργίας στον συγκεκριμένο ιστοτόπο ειδικής στήλης **προορισμένης για παιδιά**, με τίτλο «Ο μικρός αρχιτέκτων»!

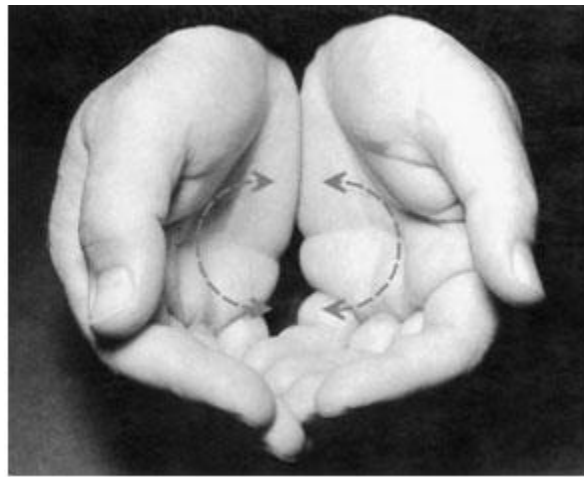

*Ο Τάσος Μπίρης, η Μάρω Αδάμη και η ομάδα της, μετατρέπονται (αλλά και διδάσκουν) σε νήπια πέντε ετών, επιστρέφοντας στο μέλλον, δηλαδή **προς το κοινό «Α» της αρχιτεκτονικής.***

(Εικόνες από το video του -παρόντος στην εκδήλωση- ιστότοπου greekarchitects -22/05/ 2014- βλ. <http://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/μια-αρχιτεκτονική-ιστορία-id8987>)

Και έτσι άρχισε (επιτόπου του έργου) η συνεργασία μεταξύ των τριών μας, με κοινό διδακτικό στόχο. Συνεργασία που αποτέλεσε τον καταλύτη για τον κατοπινό σχηματισμό της ομάδας μας, για τον γενικό ορισμό του πεδίου και του τρόπου δράσης της και εντέλει, για τη δημιουργία της νέας στήλης, της οποίας ο λογότυπος παρουσιάζεται ως εξής:

Προς το κοινό Α της αρχιτεκτονικής

*Η παντελής απουσία δημόσιας προπαίδειας και δια βίου επιμόρφωσης για την αρχιτεκτονική.
Ένα έλλειμμα του οποίου η κάλυψη αποτελεί μέγιστη κοινωνική αναγκαιότητα.*

Αντικείμενο της στήλης προσβλέπουμε να είναι η συμβολή στη δημιουργία συνθηκών για την ανάπτυξη μιας δημόσιας συλλογικής προπαίδειας και διαρκούς επιμόρφωσης του κοινωνικού χώρου σε αναφορά με την αρχιτεκτονική.

Απώτερος ιδεολογικός και πρακτικός στόχος της, η εισαγωγή αυτής της πρωτογενούς αρχιτεκτονικής καλλιέργειας στην εγκύκλια ύλη της δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και -εντέλει- στο ευρύ πεδίο της «δια βίου μάθησης».

Στο πλαίσιο αυτής της διδακτικής αντίληψης, που θέτει ως βάση εκκίνησής της την στροφή προς την πρωτογενή, συλλογική ουσία της αρχιτεκτονικής **θεωρημένης ως «Δοχείου**

Ζωής», θα γίνει προσπάθεια να αξιοποιηθούν οι ειδικές γνώσεις, εμπειρίες και δράσεις κάθε μέλους της ομάδας μας, αλλά και όσων θα θελήσουν να συνεργαστούν μαζί μας:

Έτσι (τουλάχιστον σε ότι αφορά στους τρεις μας) ο γνωστός τρόπος διδασκαλίας του Τ. Μπίρη, θα επιχειρηθεί να συνδυαστεί με την πολύπλευρη δράση της Μ. Αδάμη, επίσης στο διδακτικό, αλλά και στο ιστοριογραφικό -αρχαιοθετικό πεδίο.

Επίσης, θα αξιοποιηθεί η εμπειρία από τις ποικίλες δράσεις της σε αναφορά με την δημόσια διδακτική παρουσίαση της αρχιτεκτονικής -όχι κατ' ανάγκην στο πανεπιστημιακό επίπεδο- , **με κύριους αποδέκτες τα μικρά παιδιά και τους γονείς τους**. Καθώς και εκείνη που διαθέτει στην διοργάνωση αρχιτεκτονικών εκθέσεων.

(Πρόσφατο παράδειγμα ήταν η εξαιρετική έκθεση «Το γραφείο του Αρχιτέκτονα» στο Μουσείο Μπενάκη. Σε αυτήν, μικροί και μεγάλοι, ειδικοί και μη ειδικοί, προσέρχονταν καθημερινά στην άρτια διαμορφωμένη αίθουσα, όπου είχαν την ευκαιρία να μάθουν μ' έναν απλό και εύκολα κατανοητό και αφομοιώσιμο τρόπο, πολύ περισσότερο για την αρχιτεκτονική από ότι ίσως θα είχε να τους προσφέρει μια σειρά εξειδικευμένων διαλέξεων περί αυτής).

Τέλος θα αξιοποιηθεί η (γνωστή στον ευρύτερο αρχιτεκτονικό χώρο, αλλά και πέραν αυτού) εμπέλεια, αξιοπιστία και εμπειρία του ιστότοπου greekarchitects, κυρίως όσων αφορά την δημοσιοποίηση της αρχιτεκτονικής. Άλλωστε ο Μ. Οικονόμου είναι πια πανταχού παρών και ενεργός μέτοχος (με προσωπικές μάλιστα θέσεις) σχεδόν σε κάθε σοβαρή αρχιτεκτονική εκδήλωση. Είτε αυτή πραγματοποιείται στους Πανεπιστημιακούς χώρους, είτε στο δημόσιο κοινωνικό πεδίο.

Βεβαίως γνωρίζουμε ότι δεν θα πάρει (εάν και εφόσον ποτέ πάρει) με ευκολία σάρκα και οστά η ιδέα μας.

Γνωρίζουμε επίσης (από πρώτο χέρι) πόσο δύσκολο είναι να συνεννοηθεί κανείς με την Πολιτεία και τους φορείς της. (Ανάμεσα στους δεύτερους, κυρίως εκείνους της **δημόσιας εκπαίδευσης**, στην κοινωνική σημασία της οποίας όμως ποτέ δεν θα πάψουμε να πιστεύουμε και να ελπίζουμε. Και γι' αυτό την υπηρετήσαμε τόσα χρόνια αδιαλείπτως, με απόλυτη αφοσίωση και παρά τους στερεότυπους τρόπους διδασκαλίας που συνήθως προκρίνει και εφαρμόζει).

Τέλος, γνωρίζουμε **ειδικά** πόσο δύσκολη είναι η συνεννόηση με το Δημόσιο σε αναφορά μάλιστα με **νέες ιδέες**, ώστε να καταλήξει σε αποτέλεσμα που να τις επιβεβαιώνει και όχι να τις παραμορφώνει.

Τέτοιες δυσκολίες (αλλά και πολλές άλλες) είναι λοιπόν αναμενόμενες. Αυτό όμως που εντέλει ενισχύει και κατοχυρώνει την πλευρά εκείνων που **εισάγουν προς συζήτηση** νέες ιδέες, είναι η ορθότητα των επιχειρημάτων τους και η πίστη και επιμονή τους στην πραγματοποίηση τους. Όσο για το αποτέλεσμα, αυτό δεν μπορεί παρά να φέρει πάνω του τα θετικά και αρνητικά σημάδια **ενός δημόσιου διαλόγου**. Τον οποίο -παρ' όλα αυτά- προτιμούμε, σε σύγκριση με τους «αδέσμευτους» και «άμεσα αποτελεσματικούς» ιδιωτικούς «μονολόγους».

Γι' αυτό, η δυσκολία, που -κυρίως- μας απασχολεί, (γιατί δεν είναι διαδικαστική, αλλά **ουσίας**, σε αναφορά με τον πυρήνα της ιδέας μας, ιδιαιτέρως κατά τη φάση υλοποίησης της) είναι άλλη:

Συγκεκριμένα, εννοούμε το μέγα πρόβλημα του (έστω και πολύ γενικού) καθορισμού της **ειδικής δομής** που χρειάζεται να έχει η προσωπικότητα όσων θα κληθούν κάποια στιγμή, όχι τόσο να διδάξουν, όσο να **μεταδώσουν** αυτήν την ιδιόμορφη συλλογική αρχιτεκτονική μόρφωση, καλλιέργεια, αγωγή.

Να την μεταδώσουν μάλιστα σε πολίτες, όχι άμεσα (ή και καθόλου) συσχετισμένους με την αρχιτεκτονική. Ή να την μεταδώσουν σε νήπια ή παιδιά μικρής ηλικίας, ή σε πολίτες μέσης ή μεγάλης ηλικίας και ποικίλης επαγγελματικής δράσης ή κοινωνικής προέλευσης, που εντούτοις θα επιθυμούσαν να την αποκτήσουν.

Πιστεύουμε ότι σε μια τέτοια περίπτωση η κατάλληλη προσωπικότητα του (ας πούμε) «**μεταδότη**» δεν εντάσσεται αναγκαστικά μόνο στους γνωστούς ακαδημαϊκούς προσδιοριστικούς τίτλους των δασκάλων και καθηγητών της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας, ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Παρότι -βεβαίως- αυτός θα ήταν ο βασικός χώρος προέλευσης και αναζήτησης του συγκεκριμένου είδους διδάσκοντα ή διδάσκουσας, θεωρούμε εντούτοις, ότι για την επιλογή τους, θα έπρεπε να ισχύσουν και μερικά ακόμη ιδιόμορφα κριτήρια.

Γιατί είναι άλλου τύπου η εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων στις ποικίλες μορφές της αρχιτεκτονικής, ως επιστήμης, τέχνης και κοινωνικής δράσης. Και είναι άλλου τύπου η παροχή **γε-**

νικής αρχιτεκτονικής μόρφωσης, καλλιέργειας, αγωγής, που χρειάζεται να έχει (εφόσον το επιθυμεί) **κάθε πολίτης** προκειμένου να αποκτήσει **στοιχειώδη αρχιτεκτονική συνείδηση.**

Δηλαδή, προκειμένου να διαμορφώσει μια **εναισθητική στάση** απέναντι στην αρχιτεκτονική δια της **βίωσης** της, ενεργοποιώντας για το σκοπό αυτό συνδυαστικά τη **νόηση,** την **αίσθηση** και την **γνωστική** και **εμπειρική πράξη** του.

Βεβαίως, η «αντίρρηση» που συνήθως προβάλλεται στην παραπάνω θέση μας υποστηρίζει ότι «όλα αυτά αφορούν σε «αξίες» άλλων εποχών, που είναι πια χαμένες για πάντα». Αυτό όμως δεν έχει γενική ισχύ δόγματος. Γιατί τότε, πως εξηγείται το εξής: Οτι σε άλλους τόπους του σύγχρονου -δυτικού- κόσμου (που έχουν μάλιστα μικρότερη αρχιτεκτονική παράδοση από τη δική μας) αυτό το **κοινό μέτρο συναντίληψης** ανάμεσα στην «τρέχουσα» και την «έντεχνη» αρχιτεκτονική υπάρχει και διακρίνεται, τουλάχιστον σε στοιχειώδες επίπεδο. (Εξαιρούμενης ίσως εκείνης της «super- έντεχνης» κάποιων «αρχιτεκτόνων- stars»). Διερωτόμαστε λοιπόν, γιατί αυτό δεν μπορεί να συμβεί και εδώ;

- Έστω όμως και εξιδανικεύοντας τα πράγματα (κάτι που -ίσως- στην αρχική αυτή φάση δεν είναι δα και «έγκλημα») χρειαζόμαστε δάσκαλο και δασκάλα **-παιδαγωγό** και μάλιστα **για όλες τις ηλικίες:**

- Φυσικά με θεωρητική και πρακτική γνώση και εμπειρία για την αρχιτεκτονική.

- Επίσης, με γνώση για τον άνθρωπο και την ιστορία των πεπραγμένων του, που να μπορεί να μεταδοθεί ως επιστημονική ανάλυση **πραγματικών γεγονότων** και ταυτοχρόνως, ως το **«μαγικό παραμύθι»** της αρχιτεκτονικής για μικρούς, αλλά και μεγάλους.

- Και το σημαντικότερο, χρειαζόμαστε δάσκαλο και δασκάλα που να μπορούν να κάνουν (με ευρύ πνεύμα) **αναγωγές στο «πρωτογενές, διαρκές, κοινό και κύριο»**, όσον αφορά στα φαινόμενα και τα πράγματα, αποτολμώντας εναλλακτικά, «χαμηλές» αλλά και «υψηλές διδακτικές πτήσεις».

- Και γι' αυτό, να χρησιμοποιεί διδακτικό λόγο **δομικό, απλό, αλλά και ουσιώδη.** Κυρίως, λόγο **κατανοητό,** αλλά και **εμπνευσμένο,** που να ενεργοποιεί τη λογική, αλλά και τη **φαντασία.** Λόγο που να διδάσκει αξιοποιώντας την **προσωπική κριτική παρατήρηση και αυτό- παρατήρηση,** δια του **παραδείγματος, της κίνησης και στάσης του σώματος**

στο χώρο, δια της χειρονομίας, του τόνου της φωνής και της έκφρασης του προσώπου, δια της χρήσης του γρήγορου χειροποίητου σκίτσου, που από μόνο του -χωρίς λόγια- ομιλεί και εξηγεί.

Εννοείται βεβαίως, ότι όλες μαζί αυτές οι παιδευτικές ιδιότητες, πολύ δύσκολα συγκεντρώνονται στο ίδιο πρόσωπο. Όμως το γεγονός ότι τα άτομα και οι ομάδες που θα δεχθούν αυτήν την ιδιόμορφη αρχιτεκτονική μόρφωση και επιμόρφωση θα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους (ως προς την ηλικία και όχι μόνο) ίσως βοηθήσει να λυθεί κάπως το πρόβλημα. Καθώς κάθε δάσκαλος και κάθε δασκάλα, αναλόγως της δομής της προσωπικότητας και του αντικειμένου τους, μπορούν να απευθύνονται προς εκείνο το κοινό που αντιστοιχεί στις ιδιαίτερες ικανότητες και γνώσεις τους.

Επίσης, χρήσιμη θα ήταν και η εναλλαγή μεταξύ τους κατά την επαφή τους με αυτό το κοινό.

Σε δύσκολους διδακτικούς δρόμους οδηγούμαστε με όλα αυτά τα «χρειάζεται» (δυστυχώς ή ευτυχώς). Και το ξέρουμε.

Αλλά -προσέξτε- μας δίνει θάρρος για το ότι οι δρόμοι (και οι δάσκαλοι) αυτοί υπάρχουν, το παράδειγμα των εξαιρετικών **μαθημάτων αρχιτεκτονικής** (και όχι μόνο) που παίρνουν επί χρόνια μικροί και μεγάλοι σε όλο τον κόσμο, διασκεδάζοντας με τα κείμενα και τα σκίτσα των Uderzo και Goscinny, ή τα «αρχιτεκτονικά» (και άλλα) κατορθώματα του Asterix και του Obélix!

Γιατί το χιούμορ, είναι και αυτό ένα από τα μεγάλα μυστικά της ειδικής διδασκαλίας που αναζητούμε.....

III. Ορισμένες επιμέρους διευκρινήσεις για την νέα στήλη, για τον ρόλο της οργανωτικής ομάδας και για μια αρχική πρόταση δράσεων.

Καταρχήν προσβλέπουμε, ο ρόλος μας ως ομάδα να είναι **ενωτικός, μαζί και συνθετικός**. Ένα είδος **συνδέσμου**, ταυτοχρόνως και **ενεργού μετόχου**, των έως σήμερα μεμονωμένων ασύνδετων μεταξύ τους -αλλά παρόλα αυτά πολύ χρήσιμων- δράσεων, που ήδη πραγματοποιούνται ή πρόκειται να πραγματοποιηθούν μελλοντικά εντός και εκτός του τόπου μας. Εννοούμε το **άνοιγμα** μας προς δράσεις από άτομα, κοινωνικές ομάδες ή φορείς, που έχουν (άμεσα ή έμμεσα) εντάξει **ειδικά την αρχιτεκτονική** στο πεδίο του παρεμβατικού

ή παιδευτικού αντικειμένου τους. Πεδίο που -για την ώρα εθελουσίως και εκτός του επίσημου δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος- υπηρετούν. Τούτο φυσικά δεν εξαιρεί τις σχολές και τα τμήματα της τριτοβάθμιας αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης, τον οποίων οι συμμετοχή θεωρείται αυτονόητη (και εδώ εννοούμε τους διδάσκοντες, αλλά και τους διδασκόμενους σε αυτές).

Με την ίδια λογική η (αρχικά τριμελής) οργανωτική ομάδα θα προσπαθήσει να είναι **ανοιχτή σε πιθανές διευρύνσεις και μετασχηματισμούς** της. Έτσι, η στήλη ελπίζει να λειτουργήσει σταδιακά ως **ανοιχτή συμμετοχική πλατφόρμα**, δημόσιας εθελοντικής συνάντησης, επικοινωνίας, συντονισμού και δημοσιοποίησης των παραπάνω δράσεων. Οι οποίες θα διατηρήσουν φυσικά και την αυτόνομη πορεία τους και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους. Τούτο βεβαίως αφορά και τον έντυπο και ηλεκτρονικό αρχιτεκτονικό τύπο, καθώς και τους ποικίλους αρχιτεκτονικούς ιστότοπους.

Σε αντιστοιχία με αυτό το **ενωτικό -συνθετικό πνεύμα**, είναι φυσικό και αναμενόμενο ότι οι προσωπικές θέσεις (από όπου και αν προέρχονται) θεωρείται χρήσιμο να είναι όχι μόνο σύμφωνες μεταξύ τους, αλλά και διαφορετικές, ακόμη και αντιθετικές.

Έτσι άλλωστε συνέβη και με τα τρία (διαφορετικά) προσωπικά εισαγωγικά κείμενα μας, ως ένα ενδεικτικό πρώτο βήμα **σύνθεσης** τους, που οδήγησε στην κοινή μας πρόταση.

Στο πλαίσιο αυτού του συνδυασμού «συνεργασίας» και «αυτονομίας» (ακόμα και μεταξύ των μελών της) θα καταθέτει και θα ενεργοποιεί και η στήλη μας τις προτάσεις και δράσεις της. Όπως για παράδειγμα:

Πρόσκληση σε ενδιαφερόμενους (ες) κάθε ηλικίας και απασχόλησης να συμμετάσχουν σε **σχετικές με την αρχιτεκτονική συνεντεύξεις, συζητήσεις και παρουσιάσεις**, σε **επισκέψεις αρχιτεκτονικών έργων** -παραδοσιακών ή σύγχρονων- σε **πρακτικές ασκήσεις και workshops (επιτόπου του έργου ή μέσω internet)** σε αναφορά με την διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού χώρου, πρωτίστως, όπως ήδη αναφέρθηκε, ως **οικείου λειτουργικού «δοχείου ζωής»**.

Επιμένουμε σε αυτόν τον εξαιρετικό προσδιορισμό της αρχιτεκτονικής που διατύπωσε ο Άρης Κωνσταντινίδης. Γιατί αποτελεί την **γενική σταθερή, αυτοδεδουλευτική βάση** που στηρίζει τις ιδέες, σκέψεις και προτάσεις μας οι οποίες προηγήθηκαν. (Εννοείται φυσικά ότι η δέσμευση αυτή αφορά εμάς τους τρεις και κανέναν άλλο ή άλλη).

Ας αποτολμήσουμε μάλιστα να συμπληρώσουμε την ρήση του μεγάλου αρχιτέκτονα με μια -φαινομενικά προφανή- διευκρινιστική προσθήκη (αναγκαία για εμάς και όχι φυσικά για τον ίδιο, που -ως γνωστόν- δεν ήθελε «διευκρινιστικές προσθήκες» άλλων στα κείμενα του) :

Ναι, λοιπόν, στην αρχιτεκτονική ως **«Δοχείο Ζωής»**. Συμπληρώνουμε όμως: **«Δοχείο Ζωής για ανθρώπους»**, διαφορετικούς σε κάθε περίπτωση και με διαφορετικές ανάγκες και αναφορές. Εννοούμε όμως ανθρώπους **αυτού του κόσμου**, όχι κάποιου άλλου εξωγήινου! Και γι' αυτό -όπως αναφέρθηκε- είναι μεταξύ τους διαφορετικοί. Και ταυτοχρόνως (ως άνθρωποι) έχουν και βασικές **κοινές** πρωτογενείς ιδιότητες, **νοήμονος, αλλά και συναισθανόμενου, γνωρίζοντος, δρώντος υποκειμένου**.

Ιδού το **αρχέγονο ανθρώπινο αντίρροπο δίπολο**, που καλό είναι να οδηγεί, όχι σε άγονους διαχωρισμούς και συγκρούσεις, αλλά - κατά το δυνατόν- σε γόνιμες δημιουργικές **συνθέσεις**.

Κατά τα άλλα, θα επανέλθουμε για τη συνέχεια σε εύθετο (και όσο το δυνατόν συντομότερο) χρόνο.

Πάντως -σε γενικές γραμμές- άμεση πρόθεση μας είναι μια αρχική (δια ζώσης) συνάντηση γνωριμίας σε κατάλληλο χώρο και σε όχι μακρινό χρόνο, όσων έχουν ενδιαφέροντα και δράσεις που άπτονται ζητημάτων σχετικών με όσα περιλαμβάνονται στην παραπάνω παρουσίαση (αλλά και πέραν αυτής).

Εισαγωγικό θέμα της συζήτησης μπορεί να είναι ο προβληματισμός για τις προοπτικές ενεργού συμμετοχής σε αυτήν την «ανοιχτή πλατφόρμα», που σε προηγούμενη παράγραφο περιγράφηκε.

Μάρω Αδάμη

Μανώλης Οικονόμου

Τάσος Μπίρης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2016